Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi
jacademia
ISSN 2792-0208
International Journal of Academic Studies
https://doi.org/10.29228/jacademia.94873

Küresel Ağlar ve Uluslararası Terörizmin Dönüşümü: El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab Karşılaştırması

Global Networks and the Transformation of International Terrorism: A Comparison of Al-Qaeda, ISIS, and Al-Shabaab

Kürşat KAN
Selçuk Üniversitesi
kursatkan@selcuk.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2195-2556

Makale Başvuru Tarihi / Received: 11.06.2026
Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.08.2026
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Küreselleşmenin geri çekilişi üzerine tartışmalar, sınır aşan ağların ortadan kalkmadığına, aksine daha kırılgan, daha denetimli ve silahlaştırılmaya daha açık hale geldiğine işaret etmektedir. Küresel ağlar, uluslararası terörizmin örgütlenme biçimini, yayılma yollarını ve etkili olduğu coğrafyayı yeniden şekillendiren temel etkenlerden biridir. Bu çalışma, küresel ağları terörizmin çevresel bir arka planı olarak değil, örgütsel kapasitenin hangi koşullarda büyüdüğünü açıklayan temel bir ilişki alanı olarak ele almaktadır. Ağlara erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu birlikte oluştuğunda sınır aşan bağlantılar örgütsel kapasiteye dönüşmektedir. Çalışmada bu bileşim kapasiteye dönüşüm eşiği olarak kavramsallaştırılmıştır. El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab vakaları iletişim ve altyapı, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal-ideolojik mekanizmalar üzerinden karşılaştırılmaktadır. İncelenen ulusötesi cihatçı örgütler bakımından bulgular, küresel ağların terörizmi doğrudan üretmediğini, fakat erişim, beceri ve denetim boşluğu bir araya geldiğinde hareketlilik, finansman, propaganda ve yerel otorite iddialarını güçlendirdiğini göstermektedir. Makale, silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımını devlet dışı silahlı aktörler alanına taşıyarak terörist örgütlerin ağlardaki merkezi bağlantı noktalarını denetlemekten çok uç noktalarından ve denetim boşluklarından yararlandığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Küresel Ağlar, Uluslararası Terörizm, El Kaide, DEAŞ, Eş-Şebab, Kapasiteye Dönüşüm Eşiği*

ABSTRACT

Debates on the retreat of globalization suggest that cross-border networks do not disappear, but become more fragile, more monitored, and more open to weaponization. Global networks are among the main factors reshaping the organizational forms, diffusion routes, and geographical reach of international terrorism. This article treats global networks not as a background condition but as a central field through which terrorist organizations expand capacity under specific conditions. When access to networks, organizational skill, and oversight gaps occur together, cross-border connections become organizational capacity. The article conceptualizes this combination as the capacity-conversion threshold. The article compares Al-Qaeda, ISIS, and Al-Shabaab through communication and infrastructure, economic, socio-cultural, and political-ideological mechanisms. For the transnational jihadist organizations examined, the findings show that global networks do not produce terrorism directly, but they can strengthen mobility, financing, propaganda, and local authority claims when access, organizational skill, and oversight gaps converge. The article adapts weaponized interdependence to non-state armed actors by arguing that terrorist organizations more often exploit network endpoints and regulatory gaps than control central network nodes.

Keywords: *Global Networks, International Terrorism, Al-Qaeda, ISIS, Al-Shabaab, Capacity-Conversion Threshold*

1. GİRİŞ

Küresel ağlar ile uluslararası terörizm arasındaki ilişki, çağdaş güvenlik ortamının maddi ve dijital ağlar içinde yeniden örgütlenmesiyle daha belirleyici bir nitelik kazanmıştır. Çalışmanın odaklandığı sorun, sınır aşan ilişkilerin terörist örgütlere ne tür bir hareket alanı açtığıdır. 11 Eylül 2001 saldırıları, terör örgütlerinin küresel ulaşım sistemlerini, finansal dolaşımı, sınır aşan örgütsel bağlantıları ve küresel medya görünürlüğünü aynı siyasi hesap içinde kullanabildiğini ortaya koyan kırılma anlarından birini oluşturmaktadır (National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004; Wright, 2006). Eylemin görünürdeki hedefi büyük ölçekli fiziksel tahribat olmuştur. Saldırının tarihsel önemi ise bağlantılı bir dünyada ortaya çıkan açıklıkların siyasal baskı, korku ve sembolik etki yaratmak için nasıl istismar edilebildiğini görünür kılmasından kaynaklanmaktadır.

2010'lu yıllarda DEAŞ'ın yükselişi aynı sorunun dijital boyutunu öne çıkarmıştır. Örgüt, fiziksel alan denetimini çevrim içi propaganda, çok dilli medya üretimi, sosyal platformlarda dolaşıma sokulan görsel anlatılar ve bireysel esinlenmeye dayalı eylem çağrılarıyla birleştirerek terörizmin etki alanını genişletmiştir (Gerges, 2016; Zelin, 2015). Terörist şiddet belirli bir coğrafyada ortaya çıkan güvenlik sorunu olmanın ötesinde, küresel medya dolaşımı ve sınır aşan kimlikler içinde çoğalan bir siyasal iletişim biçimi haline gelmiştir. Bu nedenle uluslararası terörizm artık sınır aşan saldırılar toplamıyla açıklanamamakta, hareketlilik, finans, dijital iletişim ve çatışma alanları arasındaki yoğun karşılıklı bağımlılık içinde incelenmeyi gerektirmektedir.

Literatürde bu ilişkiyi açıklamaya dönük önemli bir birikim vardır. Yine de çalışmaların önemli bir bölümü küreselleşmeyi tek boyutlu bir süreç olarak yorumlama eğilimindedir. Bazı araştırmalar ekonomik bütünleşme, eşitsizlik ve finansal akışlara odaklanırken (Naím, 2005; Rodrik, 2011), bazıları teknolojik gelişme, internet propagandası veya sosyal medya kaynaklı radikalleşmeyi merkeze almaktadır (Nacos, 2016; Neumann, 2016; Sageman, 2008). Terörizm literatüründe örgüt ideolojisi, liderlik yapıları, radikalleşme süreçleri ve saldırı biçimleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir (Cronin, 2009; Hoffman, 2006; Schmid, 2011). Buna rağmen fiziksel hareketlilik, dijital iletişim, finansal ağlar ve çatışma alanları arasındaki karşılıklı etkileşimi birlikte ve karşılaştırmalı bir çerçevede bir arada değerlendiren çalışmalar sınırlı sayıdadır.

Bu boşluk, terörist örgütlerin gücünü salt ideolojik motivasyon ya da teknolojik beceri üzerinden açıklayan dar yorumlara yol açabilmektedir. Günümüzde terörizm çoğu zaman farklı ağ türlerinin üst üste binmesiyle güç kazanmaktadır. Militan hareketliliği finansal destekle, finansal destek propaganda dolaşımıyla, propaganda da çatışma bölgelerindeki mağduriyet anlatılarıyla birleşmektedir. Bu birleşim hız, ölçek, esneklik ve sembolik görünürlüğü artırdığı için ayrı ayrı incelenen boyutlardan daha güçlü bir etki yaratmaktadır. Farrell ve Newman'ın (2019) "silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık" yaklaşımı, küresel ağların merkezi bağlantı noktaları ve darboğazlar üzerinden baskı üretme gücünü açıklamada güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Terörizm literatüründe ise bu yaklaşım büyük ölçüde devlet merkezli kalmış, devlet dışı silahlı aktörlerin ağlardaki uç noktalardan ve denetim boşluklarından nasıl yararlandığı sorusuna sistematik biçimde uyarlanmamıştır. Devlet merkezli bağlamı korunarak okunduğunda bu yaklaşım, devlet dışı silahlı aktörlerin ağların sunduğu imkanları nasıl kullandığını anlamaya yardımcı olmaktadır.

Araştırmanın temel sorusu şudur. Küresel ağlar, uluslararası terörizmin niteliğini, yayılım hızını ve etki alanını hangi mekanizmalar üzerinden dönüştürmektedir? Bu soru, El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab vakalarının aynı değerlendirme ölçütleriyle karşılaştırılması yoluyla yanıtlanmaktadır. Çalışmanın temel iddiası iki noktada toplanmaktadır. Küresel ağlar terörizmi kendiliğinden doğurmamaktadır. Erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu aynı anda belirdiğinde kapasiteye dönüşüm eşiği aşılmakta, ağlar örgütlerin eylem gücünü, görünürlüğünü ve etki alanını genişleten bir imkana evrilmektedir.

İzleyen bölümlerde önce küresel ağlar ve silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımları tartışılmakta, ardından yöntem ve araştırma tasarımı kısmında kaynak türleri, vaka seçimi, karşılaştırma ölçütleri ve sınırlılıklar açıklanmaktadır. Ardından El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab dört ortak mekanizma üzerinden karşılaştırılmaktadır. Tartışma ve sonuç bölümleri, küresel ağların terörizm üzerindeki sonuçlarını nitelik, yayılım hızı ve etki alanı bakımından değerlendirmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölüm iki kavramsal eksen üzerine kuruludur. Önce küreselleşme yerine küresel ağlar kavramının neden tercih edildiği açıklanmakta, ardından uluslararası terörizmin bu ağlar içinde nasıl dönüştüğü tartışılmaktadır. Bölümün amacı, vaka analizinde kullanılacak mekanizma temelli okumaya kuramsal zemin hazırlamaktır.

2.1. Küreselleşmeden Küresel Ağlara

Küreselleşme tartışmaları uzun süre ekonomik bütünleşme, ticaret hacmi, finansal serbestleşme ve kültürel dolaşım gibi başlıklar üzerinden yürütülmüştür. Held ve McGrew'in çok boyutlu küreselleşme yaklaşımı, bu dar yorumu aşarak küreselleşmeyi ekonomik piyasaların bütünleşmesinin yanı sıra siyasal, askeri, kültürel, teknolojik ve ekolojik akışların yoğunlaşmasını da içeren bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır (Held & McGrew, 2007; Held vd., 1999). Bu bakış, mekansal mesafenin tümüyle ortadan kalkmasından çok, uzak olayların yerel sonuç doğurma kapasitesinin arttığını ortaya koymaktadır. Terörizm açısından önem taşıyan nokta, farklı coğrafyalardaki olaylar ile yerel süreçler arasında kurulan bu ilişkidir. Bir çatışma bölgesinde kurulan ideolojik anlatı başka bir ülkedeki bireylerin kimlik arayışıyla birleşebilmekte, finansal transferler, diaspora ilişkileri ve medya dolaşımı da yerel şiddeti uluslararası güvenlik gündemine taşıyabilmektedir.

Son yıllarda küreselleşmenin sonu, yavaş küreselleşme ya da parçalanmış küreselleşme tartışmaları bu çerçeveyi yeniden düşünmeyi gerektirmiştir. Tooze, küreselleşmenin tek yönlü ve doğrusal bir genişleme süreci olarak okunamayacağını öne sürmektedir. Krizler, jeopolitik rekabet ve tedarik zinciri kırılganlıkları küresel ekonomiyi daha parçalı bir yapıya taşımıştır (Tooze, 2021). Rodrik, ekonomik küreselleşme, demokrasi ve ulusal egemenlik arasındaki gerilimi siyasal iktisadın temel açmazlarından biri olarak görmektedir (Rodrik, 2011). Walt, liberal uluslararası düzenin aşınmasını tartışmaktadır (Walt, 2019). Bu aşınma, devlet dışı silahlı aktörlerin yararlandığı yönetişim boşluklarını anlamak açısından arka plan sunmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın baskı aracına dönüşmesi Farrell ve Newman'ın silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık teziyle açıklanmaktadır (Farrell & Newman, 2019). Bu tartışmalar, bağlantıların ortadan kalkmasından çok nitelik değiştirdiğini, akışlar azalsa bile ağların daha seçici, daha sıkı izlenen ve baskı aracına dönüştürülmeye daha açık biçimde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Küreselleşmeyi liberal ekonomik düzenin genişlemesiyle sınırlı görmek ile küresel ağları daha geniş bağlantı yapıları olarak ele almak arasındaki fark, terörizm çalışmaları açısından önemlidir. Küreselleşme serbest ticaretin ya da liberal ekonomik düzenin genişlemesiyle özdeşleştirildiğinde, korumacılık, sınır kontrolleri ve bölgeselleşme eğilimleri küreselleşmenin sonu gibi görünebilmektedir. Terörist örgütlerin yararlandığı ağ yapıları ise liberal açıklıktan daha geniş bir olgudur. Göç ve kaçakçılık rotaları, diaspora bağları ile dijital ve finansal kanallar, küresel ekonominin daralmasına rağmen varlığını sürdürebilmektedir. Bağlantıların miktarı tek başına açıklayıcı değildir. Yoğunluk, yön, denetlenebilirlik ve siyasal amaçlarla kullanılmaya açıklık da belirleyicidir.

Bu gerekçeyle küreselleşme yerine küresel ağlar kavramı tercih edilmektedir. Castells'in ağ toplumu yaklaşımı, çağdaş iktidar ilişkilerinin artık ağlar içinde kurulduğunu ve bu ağların bağlantı noktaları, geçiş alanları ve bilgi akışları üzerinden işlediğini savunmaktadır (Castells, 1996). Bu metinde bağlantı noktası, kişi, kurum, platform, güzergah veya finansal aracılık merkezi gibi akışların toplandığı ve yön değiştirdiği konumları ifade etmektedir. Slaughter'ın erken dönem ağ yönetişimi çalışması, devlet kurumlarının ve uzman ağlarının uluslararası siyasetteki rolünü öne çıkarmaktadır (Slaughter, 2004). Slaughter, satranç tahtası ve ağ metaforları üzerinden devlet rekabeti ile ağ düzeninin aynı anda işlediğini belirtmektedir (Slaughter, 2017). Arquilla ve Ronfeldt'in ağ savaşı çözümlemesi, terörist ve suç örgütlerinin ağ biçimli örgütlenmeyi benimsedikleri ölçüde hiyerarşik rakipleri karşısında üstünlük kazandığını 11 Eylül öncesinde ortaya koymuştur (Arquilla & Ronfeldt, 2001). Terörist örgütler de bu ağ düzeninin dışında kalmamakta, söz konusu düzeni kendi siyasi amaçları doğrultusunda istismar etmeye çalışan aktörler olarak hareket etmektedir.

Bu yaklaşımın terörist örgütlere doğrudan uygulanması mümkün değildir. Devletler, ağların merkezindeki konumlarını bilgi toplama ve erişimi kısıtlama gücüne çevirmekte, Farrell ve Newman'ın panoptikon ve darboğaz etkileri olarak adlandırdığı bu kapasiteyi yaptırım ve hukuki düzenleme yetkileriyle birleştirmektedir. Terörist örgütler ise merkezde değil ağların uç noktalarında konumlanmakta ve bu noktalardaki bağlantılar, denetim yetersizlikleri ve gayriresmi geçiş noktalarından yararlanarak asimetrik etki yaratmaktadır. Bir saldırının küresel haber döngüsüne girmesi, küçük bir finansal kanalın faaliyet sürekliliği sağlaması ya da yerel bir çatışmanın dijital propaganda yoluyla uluslararasılaştırılması bu mantığın örnekleridir. Bu asimetrinin silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılıkla bağı, örgütlerin ağ üzerinde denetim kurabilmesinde değil, toplumların ulaşım, finans ve iletişim ağlarına olan bağımlılığını hedefe çevirebilmesinde aranmalıdır.

Bu çalışma, silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımını terörizm çalışmalarına uyarlamaktadır. Yaklaşımın kapsam koşulları üzerine yürütülen sonraki tartışma da çerçevenin devlet dışı aktörlere taşınmasının ayrıca gerekçelendirilmesini gerektirdiğini göstermektedir (Drezner vd., 2021). Ağlardan

sağlanan avantajın hangi koşullarda kalıcı örgütsel güce dönüştüğünü açıklamak üzere kapasiteye dönüşüm eşiği kavramı kullanılmaktadır. Bu çalışmada eşik, ağların uç noktalarına erişimin, örgütsel becerinin ve denetim boşluğunun aynı anda bulunduğu durumlar için tanımlanmaktadır. Eşik kavramı burada sürekli bir ölçek üzerindeki kesme noktasını değil, üç koşulun bir arada bulunmasıyla ortaya çıkan nitel sıçramayı adlandırmakta, koşullar arasındaki ilişki toplanabilir değil bileşimsel olarak kurulmaktadır. Tartışılan uç nokta ve boşluk ilişkisi, örgütlerin birbirine göre merkezde ya da çevrede konumlanmasıyla karıştırılmamalıdır. Odak noktası, ulaştırma, finans, dijital iletişim, diaspora ve çatışma alanlarında oluşan ağlardaki hangi açıklıkların istismar edilebildiğidir.

Küresel ağlar, sınır aşan ilişkiler bütünü ve bu ilişkilerin siyasal aktörlerce araçsallaştırılabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Kavram, ulaşımdan finansa, göçten bilgi akışlarına uzanan somut altyapı ile aktörlerin bu altyapıyı görünürlük, hareketlilik ve baskı aracı olarak kullanabilme kapasitesini birlikte ele almaktadır. Uluslararası terörizmin dönüşümü de bu iki boyutun kesişiminde aranmalıdır.

Bu kavramsallaştırma inceleme düzeyini de belirlemektedir. Küreselleşme bağımsız değişken konumuna yerleştirilmemektedir. Küresel ağlar, belirli örgütlerin belirli tarihsel koşullarda kullanabildiği bir imkan alanıdır. Kapasiteye dönüşüm eşiğinin aşılması için üç koşulun birlikte bulunması gerekmektedir. Örgüt ilgili ağa erişebilmelidir. Bu erişimi kaynağa, görünürlüğe, hareketliliğe ya da koordinasyona çevirecek örgütsel beceriye sahip olmalıdır. Devletlerin ya da uluslararası kurumların denetim kapasitesinde örgütün yararlanabileceği bir boşluk bulunmalıdır. Bu üç unsur birleşmediğinde ağ erişimi çoğu zaman geçici görünürlük üretmekte, fakat kalıcı örgütsel kapasiteye dönüşmemektedir.

Küresel ağlar var olan hoşnutsuzlukların yayılmasını hızlandırabilmekte ve yeni kırılganlıklar üretebilmektedir. Çevrim içi topluluklarda dolaşan mağduriyet anlatıları, bireyin kendi öfkesini daha geniş bir dava anlatısı içinde yorumlamasını kolaylaştırabilmektedir (Neumann, 2016; Sageman, 2008). Whittaker ve arkadaşlarının aşırı sağ içerik üzerinden yürüttüğü deneysel karşılaştırma, öneri sistemlerinin aşırılıkçı içeriğin görünürlüğünü artırma etkisinin platform mimarisine göre değiştiğini ortaya koymaktadır. YouTube'da aşırı sağ içerikle etkileşime giren kullanıcılara daha fazla aşırılıkçı içerik önerildiği gözlenmiş, Reddit ve Gab'de ise benzer bir örüntüye rastlanmamıştır (Whittaker vd., 2021). Bu nedenle öneri sistemlerinin görünürlük artırıcı etkisi, bütün platformlarda aynı biçimde işleyen genel bir mekanizma olarak değil, platform mimarisine bağlı bir özellik olarak ele alınmalıdır. Yerel aidiyetlerden kopmuş kimlik arayışlarının sınır aşan bir ümmet tasavvuru içinde yeniden kurulması da bu sürecin parçasıdır (Roy, 2004). Küresel ağlar bu yönüyle kimlik gerilimlerini derinleştirebilen toplumsal bir ortam yaratmaktadır.

2.2. Uluslararası Terörizmin Dönüşümü

Küresel ağlar bu şekilde tanımlandıktan sonra, ikinci kavramsal eksen uluslararası terörizmin nasıl anlaşılacağıdır. Terörizm çalışmalarında ilk sorun tanım sorunudur. Schmid'in vurguladığı gibi terörizmin üzerinde uzlaşılmış tek bir tanımı yoktur (Schmid, 2011). Bunun nedeni, kavramın hukuki, siyasi, ahlaki ve akademik boyutlarda farklı amaçlarla kullanılmasıdır. Devletler kendi güvenlik önceliklerine göre farklı tanımlar geliştirirken, akademik literatür eylemin niteliği, hedef seçimi, siyasi amaç, şiddetin sembolik boyutu ve siviller üzerindeki psikolojik etki gibi unsurları öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada uluslararası terörizm, siyasal veya ideolojik amaçlarla sivilleri ya da sembolik değeri yüksek sivil hedefleri merkeze alan ve korku ile baskı üretmeyi amaçlayan bir şiddet biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu şiddet biçimi örgütlenme, finansman, ideoloji ya da etki bakımından birden fazla ülkeyi ilgilendirdiğinde uluslararası nitelik kazanmaktadır. Tanım, saldırının sınır ötesi niteliğinden çok eylemin bağlantılarına, dolaşım kanallarına ve sonuçlarına odaklanmaktadır.

Böyle bir tanım gereklidir, çünkü uluslararası terörizm günümüzde saldırganın sınır geçmesi şartına bağlı olarak ortaya çıkmamaktadır. Bir birey kendi yaşadığı ülkede eylem gerçekleştirse bile ideolojik esinlenme, propagandaya maruz kalma, finansal destek veya sembolik hedefleme bakımından uluslararası bir ağın parçası olabilmektedir. Terörist şiddetin etkisi de fiziksel mekanla sınırlı değildir. Küresel medya, sosyal platformlar ve tepkiler yerel bir saldırıyı uluslararası güvenlik gündemine dönüştürebilmektedir. Bu sebeple eylem coğrafyası ile etki alanı arasındaki fark özellikle önemlidir.

Hoffman ve Laqueur'un öne çıkardığı "yeni terörizm" tartışması Cronin'in örgütsel dayanıklılık ve sona erme analizleriyle birlikte okunduğunda, Soğuk Savaş sonrası dönemde terörizmin örgütsel ve ideolojik niteliğinde belirgin bir değişim görülmektedir (Cronin, 2009; Hoffman, 2006; Laqueur, 1999). Bu tartışmada günümüz terörizminin ulusötesi, daha gevşek ağlara dayalı, dini saiklerle daha fazla ilişkili, kitlesel can kaybı yaratmaya daha açık ve medya etkisini bilinçli kullanan bir biçim kazandığı ileri sürülmektedir. Laqueur, fanatizm ve

kitlesel yıkım arzusunun terörü daha tehlikeli hale getirdiğini öne sürmektedir (Laqueur, 1999). Hoffman, terörizmin iletişimsel boyutunu ve örgütlerin şiddet yoluyla mesaj üretme kapasitesini öne çıkarmaktadır (Hoffman, 2006). Cronin ise terörist kampanyaların sona erme biçimlerini incelerken örgütlerin uluslararası destek, liderlik, halk tabanı ve devlet tepkileriyle ilişkisini çözümlemektedir (Cronin, 2009).

11 Eylül sonrası dönem bu tartışmayı yoğunlaştırmıştır. El Kaide'nin sınır aşan hücreleri, DEAŞ'ın dijital propaganda kapasitesi, çevrim içi radikalleşme süreçleri ve yalnız aktör saldırıları, klasik hiyerarşik örgüt modelinin yetersiz kaldığını düşündürmüştür (Gerges, 2016; Sageman, 2008; Zelin, 2015). Sosyal medya ve dijital yayıncılık, örgütlerin kendi anlatılarını geleneksel medyaya bağımlı olmadan dolaşıma sokmasına imkan vermiştir. Dini referanslı şiddetin yükselişi de "yeni terörizm" literatüründe merkezi bir yer edinmiştir. Yine de bu vurgu dikkatli kullanılmalıdır. Dini söylem çoğu zaman siyasal çatışma, devlet zayıflığı, işgal, kimlik krizi ve örgütsel stratejiyle iç içe geçmektedir.

"Yeni terörizm" tartışmasının güçlü yanı, örgütlerin iletişim ve örgütlenme biçimlerinde görülen gerçek değişimleri yakalamasıdır. Zayıf yanı ise bu değişimleri bazen tarihsel sürekliliklerden koparmasıdır. Örneğin uluslararası bağlantılar, sınır aşan ideolojik dayanışma ve sembolik hedefleme 19. ve 20. yüzyıl terörizminde de görülmüştür (Crenshaw, 2007; Laqueur, 1999). Rapoport'un dört dalga çözümlemesi de modern terörizmin yinelenen evrelere ayrıldığını ve her dalganın kendi teknolojik ve siyasal koşulları içinde biçimlendiğini ortaya koymaktadır (Rapoport, 2004). Fark, bu unsurların 21. yüzyılda daha hızlı, daha düşük maliyetli ve daha geniş izleyici kitlesine ulaşabilir hale gelmesidir. Çalışmanın kuramsal yaklaşımı, kopuş ile süreklilik arasındaki temkinli çizgide yer almaktadır.

Crenshaw ve Duyvesteyn bu iddialara önemli itirazlar yöneltmiştir (Crenshaw, 2007; Duyvesteyn, 2004). Crenshaw, yeni ile eski terörizm arasındaki ayrımın çoğu zaman tarihsel süreklilikleri ihmal ettiğini savunmaktadır. Ona göre uluslararası bağlantılar, ideolojik mutlakçılık, sivil hedeflere yönelme ve sembolik şiddet 21. yüzyıla özgü değildir. Anarşist şiddet, sömürge karşıtı hareketler ve Soğuk Savaş dönemi örgütleri de benzer unsurları farklı biçimlerde taşımıştır. Temel soru, eski eylem biçimlerinin hangi koşullarda yeni örgütlenme ve teknoloji imkanlarıyla birleştiğidir.

Duyvesteyn ise itirazını kavramsal ve ampirik kanıt düzeyine taşımıştır. Ona göre "yeni terörizm" literatürü, çoğu zaman 11 Eylül ve El Kaide gibi sınırlı örneklerden geniş genellemelere ulaşmakta, dini motivasyonu aşırı vurgulamakta ve kitlesel can kaybı hedefini bütün günümüz terör örgütlerine atfetmektedir (Duyvesteyn, 2004). Bu eleştiriye göre "yeni terörizm" kategorisi fazla geniş kullanıldığında açıklayıcı olmaktan çok betimleyici bir etikete dönüşmektedir. Örgütler arasındaki strateji, hedef seçimi, toplumsal taban ve siyasi bağlam farklarını gölgeleyebilmektedir. Bu itirazlar, çağdaş terörizmi tarihsel süreklilikten tümüyle kopmuş bir olgu olarak yorumlamanın risklerini vurgulamaktadır.

Bu makale, "yeni terörizm" tezini bütünüyle reddetmemekle birlikte teze temkinli yaklaşmaktadır. Terörizmin siyasal şiddet, sembolik iletişim ve psikolojik etki gibi temel özellikleri tarihsel süreklilik taşımaktadır. Küresel ağlar ise terörizmin örgütlenme ve eylem biçimini dönüştürmektedir. Asıl değişim ölçek, hız ve etki alanında görülmektedir. Makalenin benimsediği bu yaklaşım, kopuş tezinin abartılarından kaçınmakta ve 21. yüzyıldaki ağ yapılarının yol açtığı dönüşümü izlemeyi mümkün kılmaktadır.

"Yeni terörizm" literatürü burada hazır bir açıklama olarak değil, vakalar üzerinden sınanması gereken bir yaklaşımdır. El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab vakalarında bazı eski örgütsel özellikler varlığını sürdürmekte, liderlik, eğitim, finansman ve yerel destek ağları hala önem taşımaktadır. İzleyen bölümlerde bu unsurların küresel ağlar içinde ne ölçüde yeni bir hız ve ölçek kazandığı incelenecektir.

3. YÖNTEM

Makale, karşılaştırmalı vaka analizi tasarımına dayanmaktadır. Tasarımın dayanağı, George ve Bennett'in yapılandırılmış ve odaklanmış karşılaştırma yöntemidir (George & Bennett, 2005). Yöntemin yapılandırılmış yanı her vakanın aynı sorularla incelenmesini, odaklanmış yanı ise incelemenin araştırma sorusuyla doğrudan ilgili mekanizmalarla sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada söz konusu mekanizmalar iletişim ve altyapı, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal-ideolojik olmak üzere dörttür. Bu çalışmada mekanizma terimi, kapasiteye dönüşümün izlenebildiği ilişki alanlarını adlandırmak üzere kullanılmakta, aracılık, yayılma ve ölçek kayması gibi süreçler de bu alanların içinde işlemektedir.

Bu tasarım, mekanizma temelli açıklama geleneğiyle de uyumludur. McAdam, Tarrow ve Tilly'nin çekişmeli siyaset yaklaşımı ile della Porta'nın gizli siyasal şiddet çalışması, siyasal şiddetin tek bir nedenden çok tekrar eden süreç ve mekanizma birleşimleriyle açıklanabileceğini göstermektedir (della Porta, 2013; McAdam vd.,

2001). Bu makale biçimsel sosyal ağ analizi yapmamakta, bunun yerine ara düzey mekanizmaların üç vakada nasıl birleştiğini izlemektedir.

El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab vakaları, küresel ağların farklı tarihsel ve örgütsel biçimlerini temsil etmeleri nedeniyle seçilmiştir. El Kaide dijital çağ öncesi dönemde küresel hareketlilik, finans ve güvenli alan ilişkisini görünür kılmaktadır. DEAŞ, dijital propaganda ile alan denetiminin en yoğun biçimde birleştiği örnektir. Eş-Şebab ise Somali'deki devlet zayıflığı, diaspora bağları ve bölgesel yasa dışı ticaret ağlarının küresel cihatçı söylemle nasıl birleştiğini göstermektedir.

Üç vaka aynı zamanda ortak bir örgütsel soy hattına bağlıdır. DEAŞ, Irak'taki El Kaide yapılanmasından türemiştir (Gerges, 2016). Eş-Şebab ise El Kaide ile bağlantı kurmuştur (Hansen, 2013). Bu benzerlik tasarımın zayıflığı değil, bilinçli bir tercihidir. Bu ortaklık, örgütler arasındaki ideolojik ve stratejik farkları ortadan kaldırmamaktadır. DEAŞ'ın hilafet ilanı ve toprak temelli devlet iddiası El Kaide çizgisinden ayrılmakta, Eş-Şebab ise küresel cihatçı söylemi Somali'ye özgü kabile siyaseti ve milliyetçi dille birleştirmektedir. Buna karşılık ortak soy hattı, üç örgütün örgütlenme repertuvarını, meşrulaştırma dilini ve hedef seçimi mantığını belirli bir aralıkta tutmaktadır. Bu nedenle karşılaştırma, ideolojiyi tümüyle sabitleyen bir tasarım değil, ideolojik değişkenliği daralttığı ölçüde ağ koşullarının etkisini görünür kılan kısmi bir denetimdir. Mekanizma kodları arasındaki farkların bir bölümü örgütlerin stratejik tercihlerinden de kaynaklanabilmektedir. Örneğin DEAŞ'ın alan denetimi kurma tercihi, ekonomik mekanizmanın güçlü kodlanmasında ağ koşulları kadar belirleyicidir. Bu vaka seçimi, çalışmanın kapsamını ulusötesi cihatçı örgütlerle sınırlamaktadır. Aşırı sağ, etno-milliyetçi ya da tek konu odaklı şiddet örgütleri inceleme dışındadır ve bulguların bu örgütlere genellenmesi amaçlanmamaktadır.

El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab sırasıyla 1996-2011, 2013-2019 ve 2006-2024 dönemleri esas alınarak analiz edilmektedir. Vaka dönemleri takvimsel eşzamanlılığa göre değil, her örgütün incelenen ağlardan yararlanma biçiminin belirginleştiği örgütsel dönüşüm evrelerine göre belirlenmiştir. El Kaide vakasında 1996, Usame bin Ladin'in Afganistan'a dönerek örgütün güvenli alan, hareketlilik ve saldırı planlama kapasitesini yeniden kurduğu dönemin başlangıcı olarak alınmıştır (Wright, 2006). 2011 ise bin Ladin'in öldürülmesiyle merkezi liderlik yapısında belirgin bir kırılmanın yaşandığı yıldır (The White House, 2011). DEAŞ'ın bu adla ayrı bir yapıya dönüştüğü 2013, vaka döneminin başlangıcı olarak alınmıştır (Gerges, 2016; McCants, 2015). Örgütün Irak ve Suriye'de elinde kalan son toprak parçası üzerindeki fiili denetimini kaybettiği 2019 ise dönemin bitiş noktası olarak belirlenmiştir (U.S. Department of State, 2020). Eş-Şebab vakasında 2006, örgütün İslami Mahkemeler Birliği içindeki silahlı kanattan bağımsız bir isyan hareketine dönüşmeye başladığı tarihtir (Hansen, 2013). Örgütün finansman sağlama, yerel otorite kurma ve hareket alanını koruma kapasitesi sürdüğü için bu vaka belirli bir örgütsel sona göre sınırlandırılmamış, veri erişiminin son tam yılı olan 2024'e kadar izlenmiştir (United Nations Security Council, 2025). Vaka dönemlerinin dışında kalan gelişmeler mekanizma kodlamasına dahil edilmemekte, yalnızca dönem sonrasındaki sürekliliği göstermek amacıyla kullanılmaktadır.

Aralıkların eşit uzunlukta ve eşzamanlı olmaması yalnızca sınırlılık değildir. Bu tasarım, aynı mekanizma mantığının Web 2.0 öncesi hareketlilik ve medya ağlarından sosyal medya çağına uzanan farklı iletişim ortamlarında nasıl işlediğini görmeye imkan vermektedir. Eş-Şebab vakası her iki ortamı da kapsadığı için bu karşılaştırmayı vaka içinde de mümkün kılmaktadır. Teknoloji biçimi değiştirmekte, fakat erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu birleştiğinde ortaya çıkan kapasite mantığını ortadan kaldırmamaktadır. Dönem uzunluğunun kodlamayı tek yönlü etkilemediği, dört mekanizmanın da güçlü kodlandığı DEAŞ vakasının en kısa döneme, iki mekanizmanın orta kodlandığı Eş-Şebab vakasının ise en uzun döneme dayanmasından anlaşılmaktadır.

Kaynak tabanı ikincil akademik literatür, resmi raporlar ve seçilmiş kurumsal veri kaynaklarından oluşmaktadır. Akademik literatür kuramsal çerçevenin kurulmasında ve vaka yorumlarının yerleştirilmesinde kullanılmakta, resmi raporlar ve kurumsal belgeler ise olay örgüsü, finansman kanalları, yabancı savaşçı hareketliliği ve örgütlerin teknolojik kapasitesi hakkında doğrulanabilir bilgi sağlamaktadır. Her vaka içi mekanizma incelemesi, kaynak akışı, propaganda biçimleri, hareketlilik kaydı ve otorite iddiası gibi gözlemlenebilir izlerin birden fazla bağımsız kaynakta belgelenmiş olmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda 11 Eylül Komisyonu Raporu (National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004), Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi izleme raporları (S/2012/544; S/2014/726; S/2025/482; S/2026/44), Mali Eylem Görev Gücü belgeleri (Financial Action Task Force, 2025), Dünya Bankası Somali ekonomi güncellemesi (World Bank, 2018) ve Küresel Terörizm Endeksi raporları (Institute for Economics & Peace, 2025, 2026) temel destekleyici kaynaklardır.

Eş-Şebab vakasının 2024'te sona eren inceleme dönemine ilişkin değerlendirmesinde, Analitik Destek ve Yaptırımları İzleme Ekibi'nin 2025 tarihli otuz altıncı raporundan yararlanılmaktadır (United Nations Security Council, 2025). İnceleme dönemi sonrasında yayımlanan 2026 tarihli otuz yedinci rapor ile Küresel Terörizm Endeksi 2026, mekanizma kodlamasına dahil edilmemekte, yalnızca mekanizmaların dönem sonrasındaki sürekliliğini değerlendiren bir sağlamlık kontrolü olarak kullanılmaktadır (Institute for Economics & Peace, 2026; United Nations Security Council, 2026). Metinde anılan veri yılları, ilgili verinin hangi yıla ait olduğunu göstermekte, vakaların dönem sınırlarını değiştirmemektedir.

Karşılaştırmada her vaka aynı dört mekanizma üzerinden okunmaktadır. İlk olarak örgütün iletişim, ulaşım ve dijital altyapılardan nasıl yararlandığına bakılmakta, ardından ekonomik kaynak üretme biçimleri, sosyo-kültürel bağları kullanma kapasitesi ve siyasal boşluklardan nasıl faydalandığı incelenmektedir. Bu düzenin amacı, üç vakayı aynı ölçütlerle karşılaştırabilmektir.

Her mekanizmanın vakadaki ağırlığı, üç koşulun ayrı ayrı izlenmesiyle belirlenmektedir. Erişim, örgütün ilgili ağı fiilen kullanabildiğini gösteren izler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu izler arasında ağ kullanımının süreklilik göstermesi, birden fazla ülkeye yayılması, aracı kişi veya kurumlarla kurulan bağlantıların belgelenebilmesi ve kullanımın tek seferlik bir girişimle sınırlı kalmaması yer almaktadır. Örgütsel beceri, kapasite artışı ortaya çıktıktan sonra geriye dönük olarak kabul edilmemekte, önceki eylem ve örgütlenme geçmişi, iş bölümü kurabilme, uzmanlaşmış medya veya finans birimlerinin varlığı, yerel aracılarla çalışma, karar alma sürekliliği ve güvenlik baskısına uyum sağlayabilme gibi kapasite artışından önce izlenebilen pratikler üzerinden değerlendirilmektedir. Denetim boşluğu ise örgütün başarısına bakılarak varsayılmamakta, devletlerin ve kurumların izleme, engelleme, yaptırım ve yerel uygulama kapasitesindeki belgelenmiş açıklara dayanılarak tespit edilmektedir.

Kapasiteye dönüşüm eşiği ile mekanizma kodları iki ayrı düzeydir. Eşik her mekanizma için ayrı ayrı ve ikili olarak belirlenmektedir. Erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu birlikte görüldüğünde eşik aşılmış, koşullardan biri eksik kaldığında aşılmamış sayılmaktadır. Kod ise eşik durumuna ek olarak üretilen kapasitenin niteliğine dayanmaktadır. Eşiğin aşıldığı ve üretilen kapasitenin örgütün eylem coğrafyasını, ulaştığı kitleyi ya da eylem türünü önceki döneme göre genişlettiği durumlarda mekanizma güçlüdür. Eşik aşılmakla birlikte kapasite örgütün faaliyet sürekliliğini sağlamakla sınırlı kalıyorsa mekanizma ortadır. Bu ayrımın dayanağı, sürdürücü kapasite ile dönüştürücü kapasite arasındaki farktır. Eşiğin aşılmadığı durumlarda mekanizma, kısmi bir katkı sağlıyorsa yine orta, ağ erişimi somut kapasite üretmiyorsa zayıf olarak kodlanmaktadır. Orta kodu böylece iki farklı yoldan verilebilmekte, hangi yolun geçerli olduğu her vakada ayrıca belirtilmektedir. Bir mekanizma orta ya da güçlü kodlanmış olsa bile belirli bir bileşeni zayıf kalıyorsa bu durum kaydedilmektedir. Bu ayrım sayısal bir puanlama değildir. Kodlar, gelir akışları, militan hareketliliği, propaganda dolaşımı, işlem yoğunluğu ve alan denetimine ilişkin belgelenmiş bilgilerle desteklenmektedir.

Değerlendirmede belirleyici olan, bir aracın hangi işlevi üstlendiğidir. Aynı unsur bazen iletişim altyapısını, bazen de ekonomik kaynak üretimini açıklayabilmektedir. Dijital ödeme, kripto varlık ya da mobil para, iletişim ve altyapı mekanizmasında aktarım hızı, izlenebilirlik, anonimleşme ve platform altyapısı yönüyle değerlendirilmektedir. Ekonomik mekanizmada ise aynı araçlar gelir üretme, kaynak depolama, haraç, vergi ya da yasa dışı ticaret gelirini dolaşıma sokma gücü bakımından incelenmektedir. Sosyo-kültürel mekanizma, diaspora bağlarının kimlik, aidiyet ve meşruiyet üretme yönüne odaklanmaktadır. Bu bağlardan finansman doğduğunda ilgili unsur ekonomik mekanizma altında değerlendirilmektedir.

Örnekler tekrar eden unsurlar olarak değil, üstlendikleri açıklayıcı işleve göre değerlendirilmekte, koşulların zayıf kaldığı ya da kesintiye uğradığı izler de dikkate alınmaktadır. Bir ağ bağlantısı örgüt tarafından kullanılamadığında, somut bir avantaja çevrilemediğinde ya da güvenlik kurumlarınca etkili biçimde denetlendiğinde ağ temelli açıklama zayıflamaktadır. Bu kıstas, her vaka içinde kapasiteye dönüşmeyen bağlantıların da kayda geçirilmesini gerektirmektedir.

Çerçeve, her durumda aynı sonucu üreten kapalı bir model değildir. Üç vaka da en az bir mekanizmada eşiğin aşıldığı örnekler arasından seçildiği için çalışma, ağlara eriştiği halde kapasite üretemeyen durumları kapsam dışında bırakmaktadır. Bu tercih, eşiğin işlediği koşulları ayrıntılı biçimde izlemeye imkan vermekte, buna karşılık çerçevenin karşıt durumlarda sınanmasını ileriki araştırmalara bırakmaktadır. Çalışma birincil saha verisine ya da istatistiksel incelemeye dayanmadığı için kesin genelleme iddiası taşımamakta, açıklayıcı bir

karşılaştırma sunmaktadır. Amaç, genel bir terörizm kuramı kurmak değil, küresel ağlara erişimin hangi koşullarda örgütsel kapasiteye çevrildiğini açıklamaktır.

Karşılaştırmanın çıkarım gücü vaka düzeyinden çok mekanizma düzeyinde oluşmaktadır. Üç vaka aynı ölçütle seçildiği için vaka düzeyinde sonuç değişkeni sabittir. Buna karşılık analiz birimi vakanın kendisi değil, vaka ile mekanizmanın kesişimidir. On iki gözlemin sekizi güçlü, dördü orta olarak kodlanmıştır. Kodlar arasındaki bu fark, dönüştürücü kapasitenin hangi koşul bileşiminde ortaya çıktığını vaka içinde izlemeye imkan vermektedir.

Bu tasarımın çıkarım sınırları da açıktır. Koşulların bileşimine dayanan bu okuma niteliksel karşılaştırmalı çözümleme geleneğine yakın durmakta, doğruluk tablosuna dayalı biçimsel bir çözümleme ise sonucun ortaya çıkmadığı gözlemleri gerektirdiği için bu vaka kümesiyle yapılamamaktadır (Ragin, 2008). Koşulların yeterliliğine ilişkin bir iddia ileri sürülememektedir, çünkü yeterliliğin sınanması koşulların bir arada bulunduğu halde kapasitenin üretilmediği vakaları gerektirmekte, bu vakalar ise çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Gereklilik bakımından tasarım sınırlı bir dayanak sunmaktadır. Koşullardan birinin eksik kaldığı gözlem sayısı on iki gözlem içinde bir olduğu için gereklilik gözlemler arası dağılıma bakılarak sınanamamakta, çerçevenin dayanağı üç koşulun her gözlem içinde kapasiteye hangi izler üzerinden bağlandığının ayrı ayrı takip edilmesinde toplanmaktadır. Çerçeve bu nedenle bir gereklilik-yeterlilik testi değil, kapasiteye dönüşümün hangi kanallardan işlediğini gösteren bir mekanizma haritası olarak okunmalıdır.

4. KÜRESEL AĞLAR VE DÖNÜŞÜM MEKANİZMALARI

Küresel ağlar, izlenebilir mekanizmalara ayrıldığında soyut bir arka plan olarak kalmamaktadır. Bu bölüm, dört mekanizmanın kuramsal içeriğini ve gözlemlenebilir işaretlerini belirlemekte, mekanizmaların vakalarda nasıl birleştiği ise izleyen bölümde karşılaştırılmaktadır.

4.1. İletişim ve Altyapı Mekanizması

İletişim ve altyapı mekanizması, koordinasyon, propaganda, hareketlilik ve taktik uyarlanma kapasitesinin dijital, ticari ve ulaştırma altyapılarıyla genişlemesine karşılık gelmektedir. Sageman'ın "lidersiz cihat" tezi, günümüzdeki şiddet yanlısı ağların her zaman merkezi emir-komuta ilişkisine ihtiyaç duymadan çevrim içi ve yüz yüze küçük ölçekli ağlar üzerinden radikalleşebileceğini öne sürmektedir (Sageman, 2008). Bu yaklaşım, örgütsel bağlılık ile ideolojik esinlenme arasındaki sınırın bulanıklaştığı bir dönemi anlamak için önemlidir. Kilcullen'in dijitalleşmiş çatışma alanlarına ilişkin analizleri de modern şehir, medya ve ağ altyapılarının küçük aktörlere orantısız görünürlük sağlayabildiğini öne çıkarmaktadır (Kilcullen, 2013).

Mekanizmanın somut işleyişi iletişim pratiklerinden finansal teknolojiye ve ticari araçların kötüye kullanımına uzanmaktadır. Şifreli mesajlaşma uygulamaları, kapalı çevrim içi topluluklar ve hızlı hesap değiştirme pratikleri, örgütlerin izlenmeye karşı uyum sağlamasını kolaylaştırabilmektedir. Bu araçlar terörizmin nedeni değildir, ancak örgütlerin propaganda, temas kurma ve düşük maliyetli koordinasyon kapasitesini artırabilmektedir. Finansal teknoloji unsurları bu başlıkta kripto varlıklar, dijital bağış çağrıları ve mobil ödeme sistemlerinin aktarım hızı, işlemleri parçalama imkanı ve iz sürmeyi zorlaştıran teknik özellikleri üzerinden değerlendirilmektedir. Gelir üretimi ve kaynak sürekliliği ekonomik mekanizmanın alanıdır. Ticari teknolojiler açısından bakıldığında, dronlar ve açık piyasadan edinilebilen dijital araçlar çatışma bölgelerinde devlet dışı aktörlerin gözlem, propaganda ve psikolojik etki kapasitesini artırabilmektedir.

Altyapı boyutu devletlerin tepki kapasitesini de dönüştürmektedir. Açık kaynak istihbaratı, dijital izleme, platform iş birliği ve finansal teknoloji incelemeleri güvenlik kurumları açısından yeni imkanlardır. Yapay zeka destekli görüntü işleme, anomali tespiti, öngörüsel analiz ve sosyal medya izleme araçları da büyük veri kümelerindeki örüntülerin belirlenmesini ve muhtemel tehditlerin daha erken fark edilmesini kolaylaştırabilmektedir. Bununla birlikte düşük veri kalitesi, algoritmik yanlılık ve yetersiz hukuki denetim yanlış değerlendirmelere, ayrımcılığa, toplulukların damgalanmasına ve mahremiyet ihlallerine yol açabilmektedir (Akıllı, 2024). İletişim ve altyapı mekanizması bu açıdan hem terörist örgütlerin uyum kapasitesini hem de devletlerin güvenlik yönetişimini etkileyen çift yönlü bir süreçtir.

Örgütlerin çok dilli içerikler yayması, kapalı iletişim kanallarına yönelmesi ve ticari teknolojileri çatışma araçlarına uyarlaması bu düzeyde izlenebilmektedir. Teknoloji ideolojik motivasyon yaratmamaktadır. Bununla birlikte ideolojik motivasyonun yayılmasını ve örgütsel bağlılığa dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Benzer içerik ve eylem biçimlerinin taklit edilmesini de hızlandırabilmektedir.

Burada belirleyici olan, iletişim ve yayılım maliyetlerinin düşmesi, görünürlüğün ise artmasıdır. Geçmişte propaganda materyallerinin basılması, dağıtılması ve hedef kitleye ulaştırılması zaman almakta ve aracılar gerektirmekteyken dijital ortam bu süreci hızlandırmaktadır. Örgütle doğrudan temas kurmayan bireyler dahi açık ya da yarı kapalı çevrim içi alanlarda örgütsel anlatıyla karşılaşabilmektedir. Örgüt, doğrudan üyesi olmayan kişiler üzerinde de etki kurabilmektedir. Yalnız aktör ve gevşek bağlı hücre tehditleri bu nedenle daha yakından incelenmelidir.

4.2. Ekonomik Mekanizma

Yoksulluk ile terörizm arasında doğrudan bir bağ yoktur. Kritik olan, ekonomik kırılganlıkların hangi ağlar üzerinden örgütsel kaynağa çevrilebildiğidir. Galtung'un (1969) yapısal şiddet yaklaşımı ile Cramer'ın (2006) yoksulluk ve şiddet ilişkisine ilişkin değerlendirmeleri bu ayrımı açıklığa kavuşturmaktadır. Birçok yoksul toplumda terörizm görülmemekte, birçok terörist aktör de mutlak yoksulluktan gelmemektedir. Buna karşılık ekonomik dışlanma, devlet hizmetlerinin yokluğu, savaş ekonomileri, gayriresmi finans ağları ve sınır aşan yasa dışı gelir kanalları örgütlerin toplumsal nüfuz ve maddi kapasite kazanmasını kolaylaştırabilmektedir.

Küresel değer zincirleri ve ticaret ağları bu mekanizmanın dolaylı boyutunu oluşturmaktadır. Yerel üretim ve geçim yapılarının küresel piyasa dalgalanmalarına bağımlı hale gelmesi, kırılgan bölgelerde geçim sıkıntılarını derinleştirebilmektedir. Bu krizler radikalleşmenin doğrudan nedeni değildir. Fakat örgütlerin koruma, gelir, kimlik ve intikam vaatlerini daha cazip kılabileceği ortamlar yaratmaktadır. Daha doğrudan boyut ise sınır aşan yasa dışı gelir kanallarıdır. Doğal kaynak ve tarihi eser kaçakçılığı, fidye, haraç ve gayriresmi finans kanalları, terörist örgütlerin çatışma alanlarında varlığını sürdürmesini sağlayabilmektedir (Naím, 2005). BM Güvenlik Konseyi raporları, bu kanalların DEAŞ ve Eş-Şebab gibi örgütlerde örgütsel güce dönüştüğünü belgeleyen örnekler içermektedir (United Nations Security Council, 2014, 2015). Belirleyici kıstas, söz konusu araçların para, haraç ya da bağış gelirini örgütsel kapasiteye çevirme rolüdür.

Ekonomik mekanizmanın bir başka boyutu, örgütlerin yerel toplumsal sözleşme benzeri ilişkiler kurabilmesidir. Bazı örgütler vergi toplama, geçiş izni verme, kaçakçılık faaliyetleri düzenleme veya piyasa güvenliği sağlama iddiasıyla ekonomik hayatın içine yerleşmektedir. Bu pratikler çoğu zaman zor kullanma, baskı ve şiddetle yürütülmektedir. Ancak devletin yokluğunda veya yolsuzlukla özdeşleştiği yerlerde örgütlere belirli bir işlevsellik görüntüsü kazandırabilmektedir. Sınır aşan ekonomik ağlar bu bakımdan kaynak yaratmanın yanında örgüt ile yerel toplum arasında bağımlılık ilişkileri de kurabilmektedir.

Gelir akışları özellikle doğal kaynak veya ticaret yolları üzerinde denetim kurulması, gayriresmi vergilendirme pratikleri, kaçakçılık ağlarıyla kesişme, yardım veya hayır kuruluşu görüntüsü altında kaynak devşirme ve yerel ekonomik bağımlılık ilişkileri üzerinden takip edilebilmektedir. Ekonomik mekanizmanın asıl etkisi terörizmin sürekliliğinin sağlanmasında ortaya çıkmaktadır. İdeoloji insanları seferber edebilmektedir. Fakat örgütlerin barınma, hareketlilik, propaganda, yerel yönetim iddiası ve militan bağlılığını sürdürmesi kaynağa bağlıdır. Sınır aşan ekonomik ağlar, terörizmin ortaya çıkışından çok dayanıklılığını anlamak için gereklidir. Weinstein'ın isyancı örgütler üzerine çözümlemesi de kaynak donanımının örgütlerin devşirme ve disiplin örüntülerini biçimlendirdiğini göstermektedir (Weinstein, 2007).

Ekonomik mekanizma terörle mücadele politikalarının sınırlarını da görünür kılan bir alandır. Finansal izleme rejimleri bankacılık sistemi içindeki hareketleri daha görünür kılabilmektedir. Fakat nakit ekonomisi, gayriresmi transferler, kaçak mal ticareti ve yerel vergilendirme pratiklerinin izlenmesi çok daha güçtür. Sınır aşan ekonomik ağları yaptırım listeleriyle sınırlı düşünmek bu yüzden eksik kalmaktadır. Yerel geçim alternatifleri, yolsuzlukla mücadele, sınır yönetimi ve insani yardım kanallarının korunması birlikte düşünülmelidir.

4.3. Sosyo-Kültürel Mekanizma

Sosyo-kültürel mekanizma, diaspora ağları, melez kimlikler, ulusötesi aidiyetler ve dijital topluluklar üzerinden işlemektedir. Roy'un küresel İslam analizi, günümüzdeki cihatçı anlatının çoğu zaman geleneksel yerel dini otoritelerden değil, yerel bağlarından kopmuş, bireyselleşmiş ve küresel düzeyde kurgulanmış bir ümmet tasavvurundan beslendiğini savunmaktadır (Roy, 2004). Bu yaklaşım, radikalleşmeyi modern kimlik kopuşları ve küresel dolaşım içinde yeniden kurulan aidiyet biçimleriyle ilişkilendirmektedir.

Bu mekanizmada diaspora topluluklarının yeri hem merkezi hem hassastır. Diasporalar çoğu zaman barış inşası, insani yardım, kültürel köprü ve ekonomik destek işlevi görmektedir. Ancak bazı küçük radikal çevreler, başka ülkelerdeki çatışmaları kimlik, aidiyet ve adalet arayışıyla ilişkilendirerek yeniden yorumlayabilmektedir. Burada belirleyici olan parçalı aidiyet deneyimidir. Birey hem köken ülkeye hem

yaşadığı ülkeye tam ait hissetmediğinde, dijital ortamlarda sunulan keskin ve bütünlüklü kimlik anlatıları cazip hale gelebilmektedir. Sosyal medya bu noktada aidiyetin kurulduğu ve topluluk onayının arandığı bir alana dönüşmektedir.

Platformların radikalleştirici etkisini tek yönlü düşünmemek gerekmektedir. Platformlar bireyleri otomatik olarak şiddete yöneltmese de belirli anlatılar tekrar, görünürlük ve kapalı topluluk etkileşimiyle yoğunlaşabilmektedir (Nacos, 2016; Neumann, 2016). Birey, kişisel öfkesini küresel mağduriyet anlatılarıyla eşleştirebilmektedir. Görsel propaganda, müzik, semboller, kısa videolar ve şehitlik anlatıları, ideolojiyi soyut metinlerden çıkarıp duygusal bir kimlik deneyimine dönüştürmektedir.

Sosyo-kültürel mekanizma bakımından asıl odak, örgüt hiyerarşisinden çok anlatıların, kimliklerin ve aidiyet duygusunun hangi kanallarla yayıldığıdır. Diaspora içindeki küçük radikal ağlar, yabancı savaşçı akışları, çok dilli propaganda, çevrim içi ortamlarda dolaşıma sokulan şehadet ve kahramanlık anlatıları, görsel sembollerin küresel dolaşımı ve yalnız aktörlerin kendilerini geniş bir davanın parçası olarak tanımlaması bu düzeyin başlıca işaretleridir. Bununla birlikte diaspora ya da dini kimlik güvenlik tehdidiyle özdeşleştirilmemelidir. Amaç, geniş toplulukları güvenlikleştirmekten kaçınarak şiddet yanlısı anlatıların hangi sosyal ve kültürel kanallardan dolaşıma girdiğini anlamaktır.

Burada belirleyici olan anlamlandırma sürecidir. Mesajın taşınması ya da kaynağın sağlanması, bireyin şiddeti meşru görmesini kendiliğinden açıklamamaktadır. Bu meşrulaştırma çoğu zaman kimlik, adalet, intikam ve aidiyet anlatılarıyla kurulmaktadır. Sosyo-kültürel mekanizmaya göre radikalleşme, bilgiye erişimden çok duygusal ve sembolik bir yeniden konumlanma sürecidir. Dil tercihleri, görsel semboller, mağduriyet imgeleri ve kahramanlık anlatılarında tekrar eden kalıplar bu mekanizmayı izlemek açısından özellikle önemlidir.

4.4. Siyasal-İdeolojik Mekanizma

Siyasal-ideolojik mekanizma, devlet egemenliğinin aşındığı alanlarda örgütlerin meşruiyet iddiası, alternatif otorite ve küresel ideolojik çerçeve üretmesiyle ilgilidir. Krasner'ın egemenlik tipolojisi, bu süreci anlamak için yararlıdır (Krasner, 1999). Uluslararası hukuk egemenliği bir devletin tanınmasına, Westphalia egemenliği dış müdahalenin sınırlanmasına, iç egemenlik devletin kendi topraklarında otorite kurma kapasitesine, karşılıklı bağımlılık egemenliği ise sınır aşan akışları denetleme gücüne karşılık gelmektedir. Terörist örgütler özellikle iç egemenliğin ve karşılıklı bağımlılık egemenliğinin zayıfladığı bölgelerde hareket alanı bulmaktadır.

Naím'in "küreselleşmenin beş savaşı" çerçevesi, devletlerin uyuşturucu, silah, insan kaçakçılığı, fikri mülkiyet ihlalleri ve kara para gibi sınır aşan ağlar karşısında neden zorlandığını açıklamaktadır (Naím, 2003, 2005). Modern devletler hala egemenlik iddiasındadır. Ancak sınır aşan ağlar, gayriresmi piyasalar ve dijital dolaşım karşısında her zaman etkili denetim kuramamaktadır. Denetim boşluğu özellikle iç savaş yaşanan ve devlet otoritesinin zayıfladığı alanlarda belirginleşmektedir. Afganistan, Irak, Suriye ve Somali gibi alanlarda örgütler saldırı düzenleyen aktör kimliğinin ötesine geçerek vergi toplayan, mahkeme kuran, güvenlik sağlayan ve topluma kimlik, aidiyet ve düzen vaadi sunan alternatif otorite iddiaları geliştirmiştir. İsyancı yönetişim literatürü, silahlı grupların kurduğu bu düzenlerin salt zor kullanmaya indirgenemeyeceğini, yerel toplumla kurulan pazarlık ve kural üretimi üzerinden de işlediğini ortaya koymaktadır (Arjona, 2016; Mampilly, 2011).

Siyasal-ideolojik mekanizma, uluslararası kurumların bu boşluklara ne ölçüde karşılık verebildiğiyle de ilişkilidir. Birleşmiş Milletler yaptırımları, terör finansmanını izlemeye dönük düzenlemeler ve sınır aşan polis iş birliği bu alandaki başlıca araçlar arasında yer almaktadır. Ancak bu araçlar çoğu zaman devletlerin veri paylaşımı, yerel uygulama kapasitesi ve siyasi iradesine bağlıdır (Financial Action Task Force, 2025; United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee, 2022). Devlet otoritesinin zayıf olduğu alanlarda uluslararası hukuk normatif bir çerçeve sunsa bile uygulama boşlukları kalmaktadır. Terörist örgütler bu boşlukları saklanma imkanı ve meşruiyet söylemi üretme zemini olarak kullanmaktadır.

Devlet otoritesinin zayıfladığı yerlerde bu mekanizmanın somut işaretleri daha açık görülmektedir. Bu işaretler arasında güvenli alanların oluşması, örgütlerin siyasal ve dini meşruiyet dili geliştirmesi, yerel şikayetlerin küresel ideolojik anlatıya bağlanması, uluslararası hukukun takip ve yargılama kapasitesinin sınırlanması ve dış müdahalelerin örgüt propagandasında kullanılması yer almaktadır. Siyasal-ideolojik mekanizma diğer üç mekanizmaya yön vermektedir. İletişim kanalları mesajı dolaşıma sokmakta, ekonomik ağlar örgütsel sürekliliği desteklemekte, sosyo-kültürel bağlar ise aidiyet zemini sağlamaktadır. Bu unsurlar siyasal anlam ve ideolojik hedefleme içinde birleşmektedir.

Kriz anları siyasal-ideolojik mekanizmanın etkisini güçlendirmektedir. İç savaş, dış müdahale, mezhepsel kutuplaşma, işgal veya devlet baskısı gibi olaylar, örgütlerin "savunma", "kurtuluş" ya da "intikam" söylemlerini besleyebilmektedir. Böyle dönemlerde örgütler yerel şikayetleri küresel ideolojik çerçeveye bağlayarak militan devşirme ve meşruiyet üretme kapasitesi kazanmaktadır. Siyasal-ideolojik mekanizma, ağlara dayalı yapıya anlamlı bir dava anlatısı kazandırmaktadır.

Dört mekanizma birbirinden bağımsız değildir. Teknolojik araçlar finansal kaynak toplamayı kolaylaştırabilmekte, ekonomik kaynaklar otorite iddiasını besleyebilmekte, diaspora ağları da propaganda ve finans kanalı olarak kullanılabilmektedir. Devlet zayıflığı ise bu akışların denetlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kapasite, tekil faktörlerden çok mekanizmaların hangi koşullarda birleştiğine bağlıdır. Aynı teknolojik araç, diaspora bağlantısı ya da ekonomik kaynak her vakada aynı sonucu doğurmamaktadır. El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab karşılaştırması bu farkları izlemeye imkan vermektedir.

5. KARŞILAŞTIRMALI VAKA ANALİZİ

Bu bölümde üç vaka aynı dört mekanizma üzerinden okunmaktadır. Amaç mekanik bir sınıflandırma yapmak yerine, her örgütte hangi ağ türlerinin hangi koşullarda kapasiteye dönüştüğünü göstermektir. El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab bu nedenle iletişim ve altyapı, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal-ideolojik mekanizmalar arasındaki özgül birleşimler üzerinden karşılaştırılmaktadır.

5.1. El Kaide ve 11 Eylül 2001

El Kaide'nin ağ kullanımı, hiyerarşik örgütlenme ile esnek hücre yapısını bir araya getirmesi bakımından dijital çağ öncesi küresel ağ mantığını görünür kılmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırıları, iletişim ve altyapı mekanizması bakımından küresel havacılık ağının sembolik hedeflemeyle birleşmesinin çarpıcı bir örneğidir (National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004). Teknoloji burada dijital iletişimi aşmaktadır. Modern ulaşım altyapısı, sivil havacılığın açıklıkları, uluslararası hareketlilik ve küresel medya sistemi de bu ağ yapısının parçasıdır. El Kaide'nin siyasi etkisi, saldırının fiziksel yıkımından çok daha geniştir. Görüntülerin dünya çapında dolaşıma girmesi, örgütün asimetrik şiddetle küresel siyasi gündemi belirleyebileceğini göstermiştir (Hoffman, 2006).

Saldırıların örgütsel arka planı da ağlara dayanmaktadır. 11 Eylül Komisyonu Raporu, saldırganların farklı ülkelerde hareket ettiğini, eğitim aldığını, vize ve seyahat süreçlerinden geçtiğini ve modern toplumun sıradan görünen hareketlilik kanallarını kullandığını belgelemektedir (National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004). Bu unsurlar tek tek olağan sivil akışların parçasıdır. El Kaide'nin stratejisi, olağan akışları olağan dışı bir siyasal şiddet etkisine dönüştürmüştür. 11 Eylül, küresel ağlardaki boşlukların terörist amaçlarla kullanılmasının en güçlü örneklerinden biridir.

Ekonomik mekanizma açısından El Kaide örneğinde gayriresmi finans ağları, hayır kuruluşları ve hawala sistemi öne çıkmaktadır. Sovyet-Afgan Savaşı (1979-1989) sırasında oluşan mücahit seferberliği, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri merkezli bazı hayır ve dayanışma ağlarıyla birlikte El Kaide'nin ulusötesi ağlarının gelişmesine zemin hazırlamıştır (Hegghammer, 2010; National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004). Bütün hayır kuruluşlarını suçlamak yanlış bir genellemedir. Ancak bazı kaynakların denetimsiz veya belirsiz kanallardan şiddet yanlısı aktörlere ulaşabildiği açıktır. Güven temelli hawala sistemi de yasal ve meşru kullanım alanlarına sahip olmakla birlikte, denetim kapasitesinin zayıf olduğu durumlarda örgütler tarafından istismar edilmiştir.

Sosyo-kültürel mekanizma açısından Afganistan savaşı deneyimi, El Kaide'nin ulusötesi seferberlik kapasitesini besleyen önemli bir zemin oluşturmuştur. 1980'lerde Afganistan'a giden yabancı savaşçılar, savaş tecrübesinin yanı sıra ulusötesi bir kimlik ve dayanışma ağı da üretmiştir. Hegghammer'ın pan-İslamcı seferberlik analizleri, uzak Müslüman toplulukların acılarına yönelik duygusal ve ideolojik çağrıların militan hareketliliği nasıl beslediğini açıklamaktadır (Hegghammer, 2010). El Kaide bu mirası, yerel çatışmaları küresel bir savaş anlatısı içinde birleştirerek kullanmıştır. Farklı ülkelerden gelen bireyler kendi yerel deneyimlerini daha geniş bir ideolojik davaya bağlayabilmiştir.

Wright, El Kaide'nin oluşumunu askeri yapı olmanın ötesinde kişisel ilişkiler, ideolojik metinler, sürgün deneyimleri ve eğitim kampları üzerinden gelişen bir ağ olarak betimlemektedir (Wright, 2006). Ağın cazibesi, belirli bireylere hem siyasi açıklama hem de kolektif aidiyet sunmasından kaynaklanmıştır. El Kaide'nin uluslararasılaşması, coğrafi hareketliliğin yanında ortak bir mağduriyet ve mücadele anlatısının sınır aşan dolaşıma sokulmasıyla gerçekleşmiştir.

Siyasal-ideolojik mekanizma açısından belirleyici unsur, Afganistan'da devlet otoritesinin zayıf kalmasının örgüt için eğitim, barınma ve planlama imkanı sunmasıdır. Taliban yönetimi altındaki Afganistan, El Kaide'ye eğitim, barınma, örgütsel planlama ve propaganda açısından görece güvenli bir alan sağlamıştır (National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004). Krasner'ın iç egemenlik ve karşılıklı bağımlılık egemenliği ayrımı burada açıklayıcıdır. Uluslararası sistemde tanınma ve fiili denetim arasındaki boşluk, devlet dışı aktörlere hareket alanı yaratmıştır (Krasner, 1999). El Kaide'nin ideolojik çerçevesi de ABD askeri varlığı, Orta Doğu'daki otoriter rejimler ve küresel Müslüman mağduriyeti anlatılarını birleştirerek sınır aşan bir düşman tasavvuru üretmiştir.

El Kaide vakasında iletişim ve altyapı mekanizması güçlü olarak kodlanmaktadır. Örgüt küresel havacılık, seyahat ve medya altyapılarına fiilen erişebilmiş, bu erişimi çok uluslu planlama ve eğitim pratikleriyle yönetebilmiş, sivil havacılık ile vize rejimlerindeki denetim açıkları da söz konusu kullanımı mümkün kılmıştır. Siyasal-ideolojik mekanizma da aynı gerekçeyle güçlüdür. Taliban yönetimindeki Afganistan örgüte erişilebilir bir güvenli alan sunmuş, örgüt bu alanı kurumsal bir eğitim ve planlama düzenine çevirebilmiş, iç egemenliğin kurulamaması ise boşluğu kalıcı kılmıştır. Ekonomik mekanizma orta olarak kodlanmaktadır. Hawala ve hayır ağlarında üç koşul karşılanmış olmakla birlikte üretilen kaynak örgütün faaliyet sürekliliğini sağlamakla sınırlı kalmış ve vakadaki dönüşümün ana eksenini oluşturmamıştır. Sosyo-kültürel mekanizma da aynı gerekçeyle orta düzeydedir. Afgan cihat diasporası kadro ve meşruiyet üretmiş, fakat bu katkı sürdürücü nitelikte kalmıştır.

Vakanın asıl önemi, ağ mantığının dijital çağa özgü olmadığını göstermesidir. 11 Eylül öncesi dönemde de ulaşım, finans, diaspora, eğitim kampları ve medya ağları terörist kapasiteyi dönüştürebilmiştir. Aynı olay, küresel ağların saldırı sonrası ters yönde de işlediğini görünür kılmıştır. Havaalanı güvenliği, finansal izleme ve istihbarat paylaşımı 11 Eylül'den sonra küresel ölçekte yeniden yapılandırılmıştır (Bigo, 2002; National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 2004).

Yerel şikayetlerin küresel bir söyleme bağlanması, yani siyasal-ideolojik mekanizmanın çekirdek işleyişi, güncel dönemde de izlenebilmektedir. BM İzleme Ekibi'nin 2025 raporu, El Kaide merkezinin zayıflamasına rağmen bağlı yapıların büyük ölçüde özerk hareket ettiğini ve yerel şikayetleri kendi söylemleriyle birleştirdiğini belirtmektedir (United Nations Security Council, 2025). Bu durum, ağlardaki boşluklar ile yerel ve küresel bağlantılar arasındaki ilişkiyi güncel bağlama taşımaktadır.

5.2. DEAŞ ve Dijital Hilafet

DEAŞ vakası, dijital propaganda ile alan denetiminin iç içe geçtiği en belirgin örneklerden biridir. İletişim ve altyapı mekanizması bakımından örgütün en ayırt edici yönü, sosyal medya propagandasını stratejisinin merkezine yerleştirmesidir. Dabiq ve Rumiyah gibi yayınlar, örgüt bildirisi olmanın ötesinde görsel estetik, teolojik iddia, savaş haberleri ve bireysel seferberlik çağrısını birleştiren propaganda araçlarıdır (Stern & Berger, 2015; Zelin, 2015). Örgüt, farklı dillere uyarlanmış içeriklerle yerel bağlamları aşan bir "dijital hilafet" imgesi üretmiştir. Bu imge, fiziksel olarak Suriye ve Irak'ta kurulan alan denetiminin çok ötesinde bir kitleye ulaşmıştır.

DEAŞ'ın dijital stratejisi, geleneksel örgüt propagandasından farklı olarak dağıtık bir yayılım modeli yaratmıştır. Resmi medya birimleri örgüt imgesini üretirken, sempatizan ağları bu içeriği yeniden paylaşmış, çevirmiş, uyarlamış ve farklı platformlara taşımıştır. Merkezi denetim ile dağıtık yayılımın birleştiği bir propaganda modeli ortaya çıkmıştır. Örgütün mesajı, savaş alanındaki başarı iddialarına ek olarak gündelik hayat, kardeşlik, adalet ve devlet vaadini de içermiştir. DEAŞ propagandası bu açıdan bir şiddet çağrısı olduğu kadar gündelik hayat tasavvuru olarak da işlemiştir.

Ekonomik mekanizma bakımından DEAŞ, birçok örgütten farklı olarak daha kurumsallaşmış ve bölgesel ölçekte işleyen bir savaş ekonomisi kurmuştur. Örgüt, petrol kaçakçılığı, vergi ve haraç toplama, fidye, tarımsal gelir, kültür varlığı ve tarihi eser kaçakçılığı, sınır ticaretinin istismarı gibi kaynaklarla geniş bir savaş ekonomisi oluşturmuştur (Stern & Berger, 2015; United Nations Security Council, 2015; Weiss & Hassan, 2015). Bu gelirler örgütün saldırı kapasitesini beslemiş ve yerel yönetim iddiasını güçlendirmiştir. DEAŞ'ın ekonomik gücü, küresel değer zincirlerinin gayriresmi ve yasa dışı boyutuna işaret etmektedir. Petrol, tarihi eser ve kaçak mallar gibi ürünler, aracılar ve sınır aşan piyasa talebi olmadan kolayca paraya çevrilememektedir. DEAŞ finansmanı yerel yağma ile açıklanamamakta ve bölgesel ya da küresel piyasa bağlantılarıyla birlikte düşünülmelidir.

Sosyo-kültürel mekanizma bakımından DEAŞ'ın gücü, yabancı savaşçı akışlarını dijital kimlik anlatılarıyla birleştirebilmesinden kaynaklanmıştır. DEAŞ, farklı ülkelerdeki gençlere savaş çağrısının yanında aidiyet, kahramanlık, kardeşlik ve tarihsel misyon anlatısı sunmuştur. Roy'un küresel İslam analizinde vurguladığı yerinden edilmiş kimlik arayışı, DEAŞ propagandasında açık biçimde görülmektedir (Roy, 2004). Dijital platformlarda üretilen görseller, marşlar, videolar ve dergiler, bireylere gerçek hayattaki kırılmalarını küresel bir davanın parçası olarak yeniden yorumlama imkanı vermiştir. Bu süreçte sosyal medya, aidiyetin görünür kılındığı ve topluluk onayının üretildiği bir mekan haline gelmiştir (Neumann, 2016).

Yabancı savaşçı akışları, bu sosyo-kültürel mekanizmanın somut göstergesidir. Avrupa, Kuzey Afrika, Orta Asya ve başka bölgelerden gelen bireyler, Suriye-Irak sahasını savaş alanından çok ideolojik aidiyetin mekanı olarak görmüştür (Neumann, 2016). Bu yabancı savaşçı hareketliliği, dijital propaganda ile fiziksel hareketliliğin birbirini nasıl beslediğini somutlaştırmaktadır. Çevrim içi içerikler bazı bireylerin çatışma bölgesine gitme isteğini güçlendirmiş, sahaya gidenlerin hikayeleri de yeni propaganda malzemesine dönüşmüştür. Örgüt, hareketlilik ile anlatı üretimi arasında döngüsel bir ilişki kurmuştur.

Siyasal-ideolojik mekanizma açısından örgütün yükselişi, Suriye ve Irak iç savaşlarının yarattığı egemenlik boşluğuyla yakından ilişkilidir. Irak'ta devlet kurumlarının mezhepsel meşruiyet krizi, Suriye'de iç savaşın yıkıcı etkisi ve sınır bölgelerindeki otorite boşluğu, DEAŞ'ın alan denetimi kurmasına imkan tanımıştır (Gerges, 2016; McCants, 2015). Örgüt, hilafet ilanıyla silahlı grup kimliğinin ötesine geçerek alternatif egemenlik iddiası taşıyan bir yapı olduğunu ilan etmiştir. Hilafet iddiası, uluslararası hukukun ve bölgesel güvenlik kurumlarının sınır aşan devlet dışı aktörler karşısındaki sınırlılıklarını görünür kılmıştır.

DEAŞ'ın siyasal iddiası, yerel yönetim pratikleriyle de desteklenmiştir. Örgüt, bazı bölgelerde mahkemeler, vergi sistemi, güvenlik birimleri ve medya ofisleri kurarak devlet benzeri bir görünüm üretmeye çalışmıştır. Kurulan yapı baskıcı ve şiddete dayalıdır. Ancak propaganda düzeyinde "düzen" ve "adalet" iddiasıyla sunulmuştur. DEAŞ, egemenlik boşluğunu askeri fırsatın yanında ideolojik meşruiyet üretimi için de kullanmıştır.

DEAŞ'ta dönüştürücü etki, dijital görünürlük, savaş ekonomisi ve alternatif egemenlik iddiasının aynı anda işlemesinden doğmaktadır. Dijital yayıncılık ve sosyal medya örgütün küresel görünürlüğünü genişletmiş, savaş ekonomisi alan denetimini beslemiş, Suriye-Irak egemenlik boşluğu ise alternatif yönetim iddiasına zemin hazırlamıştır. Bu üç mekanizmada erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu birlikte görüldüğü için üçü de güçlü olarak kodlanmaktadır. Sosyo-kültürel mekanizma da güçlü olarak kodlanmaktadır. Örgüt Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Asya'daki topluluklara dijital kanallar üzerinden erişebilmiş, çok dilli kimlik anlatısı üretebilecek medya becerisine sahip olmuş, yabancı savaşçı hareketliliğinin izlenmesindeki denetim boşlukları da bu akışı sürdürmüştür. Üretilen kapasite burada sürdürücü değil dönüştürücüdür, çünkü hareketlilik ile anlatı üretimi arasında kurulan döngüsel ilişki örgütün hem kadro hem propaganda tabanını genişletmiştir.

DEAŞ'ın toprak kaybı, ağ temelli etki biçiminin sona erdiği anlamına gelmemektedir. İletişim ve altyapı mekanizması, alan denetimi ortadan kalktıktan sonra da platform değiştirerek işlemeyi sürdürmektedir. BM İzleme Ekibi'nin 2025 raporu, DEAŞ bağlantılı çevrelerin genç takipçilere ulaşmak için TikTok'un erişim ve algoritmik görünürlük kapasitesinden yararlanmaya çalıştığını belirtmektedir. İlk temasın ardından örgütün ulaşmaya çalıştığı kişiler Telegram, Element, Discord, Threema veya Zangi gibi şifreli uygulamalara yönlendirilebilmektedir. Aynı rapor, örgütlerin yapay zekayı başlıca radikalleşme, devşirme ve propaganda güçlendirme amacıyla denediğini aktarmaktadır. DEAŞ daha önce üretken yapay zeka araçlarının tespitten kaçınarak nasıl kullanılacağına ilişkin bir rehber yayımlamış, Eş-Şebab ise mesajlarını yapay zeka araçlarıyla farklı dillere çevirmiştir (United Nations Security Council, 2025). Bu bulgu, belirli platformlardan çok platform değiştikçe yeniden kurulan erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu ilişkisine işaret etmektedir.

5.3. Eş-Şebab, Devlet Zayıflığı ve Yerel Ağlar

Eş-Şebab vakası, küresel ağların Batı başkentlerine yönelen saldırıların ötesinde, devlet otoritesinin zayıf olduğu bölgelerde yerel ve uluslararası bağlantıların birleşmesiyle de işlediğini ortaya koymaktadır. İletişim ve altyapı mekanizması açısından Eş-Şebab, cep telefonu altyapısı, sosyal medya kullanımı ve mobil ödeme sistemlerinin yaygın olduğu bir ortamda faaliyet yürütmüştür. Somali'de bankacılık altyapısının sınırlı olması, mobil para ve gayriresmi transfer ağlarını gündelik hayatın parçası haline getirmiştir. Dünya Bankası, 2018 itibarıyla Somali'de mobil para kullanımının yetişkinlerin yaklaşık yüzde 70'ine ulaştığını ve ayda yaklaşık 155 milyon işlemle 2,7 milyar dolarlık hacim yarattığını aktarmaktadır (World Bank, 2018). Mobil para burada

teknik erişim, kullanım sıklığı ve yaygın altyapı boyutuyla ele alınmaktadır. Örgütün bu altyapıdan gelir üretme biçimleri ekonomik mekanizma içinde değerlendirilmektedir.

İletişim ve altyapı mekanizmasının önemi, örgütün gündelik iletişim ve ödeme altyapılarından yararlanma biçiminde yatmaktadır. Eş-Şebab, küresel medyada DEAŞ kadar gelişmiş bir dijital marka üretmemiştir. Ancak yerel iletişim ağlarını, radyo ve çevrim içi mesajlaşmayı, diaspora ile temas kanallarını ve mobil ödeme pratiklerini örgütsel yapısına dahil etmiştir. Eş-Şebab örneğinde mekanizma, geniş kitlelere ulaşan dijital propagandadan çok düşük maliyetli iletişim ve finansal erişim altyapısı üzerinden işlemektedir.

Ekonomik mekanizma açısından Eş-Şebab'ın dayanıklılığı, kömür kaçakçılığı, yerel vergilendirme ve mobil para sistemlerini kullanarak zorla gelir toplama kapasitesiyle ilişkilidir. Somali'de kırsal alanlar, limanlar ve geçiş güzergahları üzerindeki denetim, örgüte düzenli gelir sağlama kapasitesi kazandırmıştır. BM İzleme Grubu, 2011'de Somali'den 9-10 milyon çuval kömür ihraç edildiğini ve bu ticaretin Eş-Şebab için 25 milyon doların üzerinde yıllık gelir yarattığını tahmin etmiştir (United Nations Security Council, 2012). Daha sonraki BM raporları da kömür ticaretinin örgüt finansmanında önemli rol oynadığını ve bölgesel piyasa bağlantılarıyla sürdüğünü belgelemiştir (United Nations Security Council, 2014). Bu örnek, Naím'in küreselleşmenin yasa dışı piyasaları güçlendirdiği yönündeki tespitleriyle uyumludur. Devlet kurumlarının zayıf olduğu yerlerde kaçakçılık ve gayriresmi finans ağları resmi denetimden kaçabilmekte ve gelir akışını sürdürebilmektedir (Naím, 2003, 2005).

Sosyo-kültürel mekanizma bakımından Somali diasporası dikkatle ele alınması gereken çift yönlü bir rol oynamaktadır. Minneapolis, Londra ve diaspora topluluklarının yoğunlaştığı diğer kentlerde yaşayan Somalililer büyük ölçüde barışçı ve üretken biçimde ev sahibi toplumlarla bütünleşmeye çalışmaktadır. Bazı sınırlı radikalleşme vakaları, Somali'deki çatışmaların diaspora gençleri üzerindeki etkisini göstermiştir (Hansen, 2013; Weine vd., 2009). ABD Adalet Bakanlığı, 2007-2009 arasında Minneapolis bölgesinden yaklaşık 20 gencin Somali'ye giderek Eş-Şebab saflarına katıldığını açıklamıştır (U.S. Department of Justice, 2009). Minneapolis vakası, kimlik arayışı, dışlanma hissi, akran ağları ve çevrim içi propaganda arasındaki karmaşık ilişkiye işaret etmektedir. Eş-Şebab, Somali milliyetçiliğini ve İslamcı söylemi dış müdahale karşıtı bir çerçevede birleştirerek diasporadaki küçük radikal çevrelere seslenebilmiştir.

Diaspora ağları hem toplumsal dayanışma hem de sınırlı radikalleşme kanalı olarak işleyebilmektedir. Somali diasporası, para transferleri, eğitim, insani yardım ve siyasi temsil yoluyla Somali toplumunun ayakta kalmasına katkı sağlamıştır. Fakat aynı ağların küçük bir bölümü, çatışma anlatılarının, mağduriyet görüntülerinin ve militan çağrıların dolaşımına da aracılık edebilmiştir. Eş-Şebab örneği diaspora güvenlikleştirmesinin risklerini göstermektedir. Geniş toplulukları tehdit olarak görmek hem yanlış hem de ters etkilidir. İncelenmesi gereken, diaspora ağlarının hangi kırılgan noktalarında şiddet yanlısı anlatıların tutunabildiğidir.

Siyasal bağlamda Eş-Şebab'ın hareket alanı, Somali'de devlet otoritesinin kurulamaması ve güvenlik yapısının parçalanmasıyla genişlemiştir. 1991 sonrası devletin çöküşü, kabile rekabeti, dış müdahaleler ve geçici hükümetlerin sınırlı kapasitesi, örgütün bazı bölgelerde yerel otorite iddiası geliştirmesine imkan vermiştir (Hansen, 2013; Menkhaus, 2007). Örgüt, bazı bölgelerde sert ve baskıcı bir düzen kurarken anlaşmazlıkları çözme, vergilendirme ve güvenlik sağlama iddiasıyla devlet boşluğundan yararlanmıştır. Bu örüntü, Rotberg'in zayıf ve çökmüş devletler analizini desteklemektedir (Rotberg, 2003). Eş-Şebab'ın yükselişi salt devlet yokluğuyla açıklanamamaktadır. Örgüt, küresel cihatçı ideolojiyi yerel Somali siyasetinin rekabetleriyle birleştirmiştir.

Eş-Şebab'ın dayanıklılığı, yerel koşullar ile küresel cihatçı bağlantıların birleşmesine dayanmaktadır. Örgüt bir yandan Somali'deki kabile dengeleri, kırsal bölgelerdeki geçim kaynakları ve merkezi hükümete duyulan güvensizlikten yararlanırken, diğer yandan El Kaide bağlantısı ve küresel cihatçı söylem üzerinden uluslararası bir ideolojik çerçeveye yerleşmiştir. Sonuçta yerel şikayetler küresel bir anlatıya, küresel anlatı ise yerel örgütsel kapasiteye dönüşmüştür.

Eş-Şebab vakasında belirleyici etki, devlet boşluğu ile yerel savaş ekonomisinin birbirini beslediği noktada ortaya çıkmaktadır. Siyasal-ideolojik ve ekonomik mekanizmalar bu nedenle güçlü olarak kodlanmaktadır. Örgüt kırsal alanlara, limanlara ve geçiş güzergahlarına erişebilmiş, bu erişimi düzenli vergilendirme ve kömür ticareti yönetimine çevirebilmiş, merkezi devletin uygulama kapasitesindeki boşluk da söz konusu düzeni sürdürülebilir kılmıştır. İletişim ve altyapı mekanizması orta olarak kodlanmaktadır. Erişim ve örgütsel beceri koşulları karşılanmış, örgüt kendi medya birimi üzerinden çok dilli içerik üretebilmiştir. Art arda gelen hesap kapatmaları platform denetiminin sıkılaştığını göstermiş, ancak örgütün yeni hesaplar açarak iletişim

faaliyetini sürdürmesi denetim boşluğunun ortadan kalkmadığına işaret etmiştir (Anzalone, 2013). Üç koşul karşılanmış sayılmakta, fakat üretilen kapasite dönüştürücü bir ölçeğe ulaşmadığı için mekanizma orta olarak kodlanmaktadır. Sosyo-kültürel mekanizma da orta düzeydedir. Üç koşul karşılanmış olmakla birlikte diaspora ağlarından doğan katkı kadro ve kaynak düzeyinde sürdürücü kalmış, vakadaki dönüşümün ana eksenini oluşturmamıştır. Örgütün 2024 sonrasında mesajlarını yapay zeka araçlarıyla farklı dillere çevirmesi, platform denetimi sıkılaşmış olsa da iletişim kanallarını çeşitlendirme kapasitesinin sürdüğüne işaret etmektedir (United Nations Security Council, 2025).

Ekonomik mekanizmanın güçlü kodlanması güncel verilerle de desteklenmektedir. BM'nin 2025 raporu, Eş-Şebab'ın haraç ve zorla vergilendirmeye dayanan finansal sistemi koruduğunu belirtmektedir. Rapora göre bir üye devlet, örgütün yıllık gelirinin yaygın biçimde aktarılan 100 milyon doların belirgin biçimde üzerinde olabileceğini ve 200 milyon doları aşabileceğini değerlendirmektedir (United Nations Security Council, 2025). Rapor bu tahmini tek bir yıla bağlamamakta, örgütün süregelen gelir kapasitesine işaret etmektedir. Bu veri, örgütün alan denetiminin yanında yerelde baskı yoluyla para toplama kapasitesine de dayandığını teyit etmektedir.

Siyasal-ideolojik mekanizmanın dayandığı denetim boşluğu daralmakla birlikte kapanmamıştır. İnceleme dönemi sonrasında yayımlanan veriler, Eş-Şebab'ın farklı ağlardan yararlanmayı sürdürdüğünü göstermektedir. Küresel Terörizm Endeksi 2026, örgütün 2025 yılında 93 saldırı ve 286 ölümden sorumlu olduğunu, saldırı ve ölüm sayıları azalmasına rağmen Somali'de yüksek düzeyde etkinliğini koruduğunu belirtmektedir (Institute for Economics & Peace, 2026). BM'nin 2026 tarihli otuz yedinci raporu ise Eş-Şebab'ın gözetleme amacıyla dron kullanımını artırdığını, silah ve teknoloji temininde Yemen bağlantılı ticari ve kaçakçılık ağlarından yararlandığını ve operasyonel güvenliğini korumak için yapay zeka, şifreli mesajlaşma platformları ile uydu telefonlarını kullandığını kaydetmektedir (United Nations Security Council, 2026). Bu bulgular mekanizma kodlarının kapsamını 2025'e genişletmek için kullanılmamakta, iletişim ve altyapı ile ekonomik ve siyasal-ideolojik mekanizmaların inceleme dönemi sonrasında da işlemeyi sürdürdüğünü gösteren bir sağlamlık kontrolü olarak değerlendirilmektedir.

5.4. Karşılaştırmalı Bulgular

Vakalar, dört mekanizmanın farklı yoğunluklarda ancak benzer bir mantıkla işlediğini ortaya koymaktadır. El Kaide örneğinde hareketlilik, finansman ve devlet otoritesinin zayıfladığı güvenli alanlar belirleyici olmuştur. DEAŞ'ta dijital propaganda, savaş ekonomisi ve egemenlik iddiası öne çıkmıştır. Eş-Şebab ise devlet otoritesinin zayıfladığı koşullarda mobil para sistemlerinden, kaçakçılık ağlarından ve diaspora bağlarından yararlanmıştır.

Mekanizmaların vakalar arası dağılımı eşit değildir. İletişim ve altyapı, ekonomik ve sosyo-kültürel mekanizmalar vakalar arasında farklı düzeylerde kodlanmakta, buna karşılık siyasal-ideolojik mekanizma üç vakada da güçlü olarak kodlanmaktadır. Bu sonuç mekanizmanın ayırt edici olmadığını değil, üç vakanın da denetim boşluğunun belirginleştiği bağlamlardan seçildiğini göstermektedir. Siyasal-ideolojik mekanizmanın ayırt edici gücü, denetim boşluğunun sınırlı kaldığı vakalarla yapılacak karşılaştırmalar üzerinden sınanabilir. Bu sınırlılık, yöntem bölümünde belirtilen vaka seçimi tercihinin doğrudan sonucudur.

Bu karşılaştırma, çerçevenin karşıt örneklerle nasıl sınanabileceğini de göstermektedir. Ağlara erişim tek başına yeterli olsaydı, diaspora bağlantısı ya da dijital görünürlük taşıyan her bağlamda benzer ölçekte kapasite artışı beklenirdi. Oysa üç vakadaki kodlama, erişimin tek başına dönüştürücü kapasite üretmediği yönünde bir örüntüye işaret etmektedir. Bu nedenle güçlü ağ erişimine rağmen örgütsel becerinin ya da denetim boşluğunun oluşmadığı bağlamlar, ileride yapılacak daha kontrollü çalışmalar için doğal karşıt örnekler sunmaktadır.

Karşılaştırmanın gösterdiği sınırlılıklar da bu noktada önem taşımaktadır. Eş-Şebab'ın mobil iletişim, sosyal medya ve diaspora ilişkilerine erişimi, DEAŞ benzeri yüksek görünürlüklü bir dijital propaganda kapasitesine dönüşmemiştir. Bunun başlıca nedeni beceri eksikliği değil, örgütün küresel ölçekte görünür olmaya çalıştığı anda platform düzeyindeki denetimin hızla sıkılaşması ve bu alandaki boşluğun daralmasıdır (Anzalone, 2013). Hesap kapatmaları örgütün iletişim faaliyetini sona erdirmemiş, ancak küresel görünürlüğünü sınırlandırmıştır. Benzer biçimde 11 Eylül sonrasında havacılık güvenliği, finansal izleme ve istihbarat paylaşımının sıkılaşması, El Kaide'nin daha önce yararlandığı bazı açıklıkları daraltmıştır. Bu örnekler ağ erişiminin tek başına yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Örgütsel beceri yetersiz kaldığında ağ erişimi kapasiteye dönüşmemektedir. Denetim boşluğunun daralması ise üretilen kapasitenin dönüştürücü düzeye ulaşmasını güçleştirmekte ve katkıyı sürdürücü düzeyde sınırlayabilmektedir.

Tablo 1: Vakalar, Mekanizma Ağırlıkları ve Baskın Dinamikler

Vaka	İletişim ve altyapı mekanizması	Ekonomik mekanizma	Sosyo-kültürel mekanizma	Siyasal-ideolojik mekanizma	Baskın dinamik
El Kaide	Güçlü. Havacılık ağı ve küresel medya etkisi. Dijital altyapı zayıf düzeyde	Orta (eşik aşılmış, sürdürücü). Gayriresmi hawala sistemi ve hayır ağları	Orta (eşik aşılmış, sürdürücü). Afgan cihat diasporası	Güçlü. Afganistan güvenli alanı	Güvenli alan ve sembolik saldırı etkisi
DEAŞ	Güçlü. Sosyal medya ve dijital yayınlar	Güçlü. Petrol, haraç ve savaş ekonomisi	Güçlü. Yabancı savaşçılar ve dijital kimlik	Güçlü. Suriye-Irak egemenlik boşluğu	Dijital propaganda, savaş ekonomisi ve alan denetimi
Eş-Şebab	Orta (eşik aşılmış, sürdürücü). Mobil iletişim, radyo ve mobil para altyapısı. Küresel görünürlükte denetim boşluğu daralmış, ancak ortadan kalkmamıştır.	Güçlü. Kömür ticareti, vergilendirme ve zorla ödeme	Orta (eşik aşılmış, sürdürücü). Somali diasporası ve yerel kimlik ağları	Güçlü. Devlet otoritesinin zayıflığı	Devlet otoritesindeki zayıflık ve yerel savaş ekonomisi

Not. Güçlü kodu, erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu koşullarının birlikte görüldüğü ve üretilen kapasitenin dönüştürücü nitelik taşıdığı durumları göstermektedir. Orta kodu, koşullardan birinin sınırlı kaldığı ya da üç koşul karşılansa bile üretilen kapasitenin sürdürücü düzeyde kaldığı durumlara karşılık gelmektedir. Hiçbir mekanizma vaka düzeyinde zayıf olarak kodlanmamıştır. Tablodaki zayıf ibaresi yalnızca mekanizma içi bileşenler için kullanılmıştır. Orta kodunun hangi yoldan verildiği parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo, her vakada öne çıkan ağ kullanımını karşılaştırmalı biçimde özetlemektedir.

6. TARTIŞMA

Karşılaştırmadan üç temel bulgu çıkmıştır. Birincisi, ağlara erişim ancak örgütsel beceriyle birleştiğinde kapasiteye dönüşmektedir. İkincisi, denetim boşluğunun daralması ağ erişiminin kapasiteye dönüşmesini güçleştirmektedir. Bu ilişki, Eş-Şebab'ın küresel görünürlük girişiminin platform denetimiyle karşılaşması ve 11 Eylül sonrasında havacılık güvenliği ile finansal izlemenin sıkılaşmasının El Kaide'nin yararlandığı açıklıkları daraltması üzerinden iki ayrı vakada izlenebilmektedir. Üçüncüsü, mekanizmalar birbirini besleyecek biçimde birleştiğinde ortaya çıkan kapasite tek tek mekanizmaların toplamını aşmakta, DEAŞ vakasında yabancı savaşçı hareketliliği ile propaganda üretimi arasında kurulan döngüsel ilişki bu birikimli etkiyi görünür kılmaktadır. Bu üç bulgu, makalenin karşılaştırmalı sonuçlarını kapasiteye dönüşüm eşiği kavramında birleştirmektedir.

Küresel ağlar terörizmi dönüştürürken, terörist saldırılar da bu ağların nasıl denetlendiğini ve yönetildiğini değiştirmektedir. 11 Eylül sonrası havaalanı güvenliği, yolcu verisi paylaşımı, finansal izleme, sınır rejimleri ve istihbarat iş birliği küresel düzeyde yeniden düzenlenmiştir. Açık ağlar daha denetimli, daha izlenebilir ve daha risk temelli hale gelmiştir. Bigo'nun güvenlikleştirme ve gözetim toplumu tartışmaları bu dönüşümü anlamak için önemlidir (Bigo, 2002). Terörle mücadele adı altında hareketlilik, göç, finans ve dijital iletişim alanlarında yeni izleme rejimleri oluşmuştur. Bu rejimler bazı güvenlik kazanımları getirse de mahremiyet, ayrımcılık, hukuki denetim ve toplumsal güven açısından ciddi sorunlar yaratabilmektedir.

Karşılıklılık, küresel ağların siyasal sonuçlarını da karmaşıklaştırmaktadır. Terörist örgütler açık ağlardan yararlandıkça devletler ağları daha sıkı denetlemeye yönelmekte, denetim arttıkça örgütler de daha gayriresmi, daha parçalı ve daha az dikkat çeken kanallara kayabilmektedir. Bu nedenle güvenlik önlemleri ile örgütlerin bu önlemleri aşma çabaları arasında sürekli bir rekabet vardır. Terörle mücadelede daha fazla denetim fikri yeterli değildir. Denetim, meşruiyet, doğru hedefleme ve toplumsal güvenle birlikte düşünülmelidir.

BM'nin 2025 raporu sosyal medya, şifreli iletişim kanalları, yapay zeka destekli propaganda ve sahte belge üretimi gibi araçların terörist örgütlerce kullanıldığını belirtmektedir (United Nations Security Council, 2025). FATF'nin 2025 raporu ise kripto varlıklar, dijital bağış çağrıları ve çevrim içi finansal araçların terör finansmanı bakımından izlenmesi gereken alanlar olduğunu vurgulamaktadır (Financial Action Task Force, 2025). Benzer araçların farklı ideolojik çevrelerde de kullanılabildiği görülmektedir. Birleşik Krallık İçişleri

Bakanlığının kararında, Telegram merkezli aşırı sağ ve neo-faşist bir propaganda ağı olarak tanımlanan Terrorgram'ın şiddet propagandası ürettiği belirtilmektedir (Home Office, 2024). Tek bir yasaklama kararına dayanan bu örnek sistematik bir karşılaştırma sunmamakta, yalnızca benzer araçların aşırı sağ çevrim içi ağlarca da kullanılabildiğini göstererek çerçevenin bu alanda sınanmasını gerektirmektedir. Üç koşulun tanımında ideolojiye özgü bir unsur bulunmadığı için çerçevenin farklı ideolojik alanlara taşınabilmesi beklenmekte, bu beklenti çalışmanın verileriyle sınanmamaktadır.

Devlet zayıflığı, medeniyetler çatışması ya da yapısal şiddet gibi açıklamalar bu çalışmada bütünüyle reddedilmemektedir. Ağ temelli çerçeve, bu açıklamaların hangi noktalarda güçlü olduğunu ve hangi noktalarda ek açıklamaya ihtiyaç duyduğunu tartışmaya açmaktadır. Devlet zayıflığı tezi Afganistan, Suriye-Irak ve Somali örneklerinde güçlüdür, çünkü güvenli alan, alternatif otorite ve kurumsal boşluk sorunlarını açıklayabilmektedir. Yine de tek başına yeterli değildir. Birçok zayıf devlette aynı ölçekte uluslararası terörizm ortaya çıkmadığı için, devlet zayıflığının hangi ağ kanallarıyla örgütsel kapasiteye dönüştüğü ayrıca gösterilmelidir. Huntington'ın (1996) medeniyetler çatışması tezi kimliklerin küresel siyasetteki ağırlığının altını çizmekte, fakat terörizmi geniş medeniyet bloklarının kaçınılmaz çatışmasına indirgediğinde açıklayıcı gücünü kaybetmektedir. Galtung'un (1969) yapısal şiddet yaklaşımına dayanan adaletsizlik, dışlanma, işgal, yoksunluk ve siyasal temsil eksikliği açıklaması daha güçlü bir alternatif sunmaktadır. Bu çalışma bu koşulları reddetmemektedir. Aksine, bu şikayetlerin hangi durumlarda kaynak, hareketlilik, görünürlük, aidiyet ve eylem kapasitesine çevrilebildiğini sormaktadır. Böylece mağduriyet veya yoksunluk açıklaması ile ağ temelli açıklama birbirini dışlayan seçenekler değildir. İlki şiddet yanlısı anlatıların beslendiği zemini, ikincisi bu zeminin örgütsel kapasiteye hangi kanallardan dönüştüğünü göstermektedir.

Ağ temelli çerçeve bu nedenle olguları sıralamakla yetinmemekte, seçici bir açıklama işlevi de üstlenmektedir. Hangi açıklamanın nerede güçlü, nerede yetersiz kaldığını ve şikayetlerin hangi kanallardan kaynak, hareketlilik, görünürlük ve eylem kapasitesine çevrildiğini izlemektedir. Bu okuma, küresel ağların mevcut gerilimleri taşıyan tarafsız kanallar olmadığını göstermektedir. Ağlar bazı bağlamlarda bu gerilimleri yeniden üretmekte ve yoğunlaştırmaktadır.

Bu noktada, açıklamanın nerede yeterli kaldığı ve nerede başka yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu belirginleşmektedir. Ağ temelli çerçeve için terörizm herhangi bir kimliğin, dinin ya da coğrafyanın doğal sonucu değildir. Çerçeve, farklı bağlamlarda benzer ağ imkanlarının nasıl istismar edildiğini incelemektedir. Bu yaklaşım geniş kültürel genellemelerden uzaklaşmakta ve izlenebilir süreçlere yönelmektedir. Yanlış genellemeler toplumsal kutuplaşmayı artırırken, mekanizmalara odaklanan inceleme müdahale edilebilir risk alanlarını daha açık biçimde görünür kılmaktadır.

Küresel ağlar çift yönlü işlemektedir. Terörist örgütler ağlardan yararlanırken, devletler ve toplumlar da aynı ağlar üzerinden erken uyarı, dayanışma, finansal şeffaflık ve uluslararası iş birliği geliştirebilmektedir. Bu çift yönlülük, kesin bir politika reçetesi sunmayı güçleştirmekte ve bağlantıların bağlama göre farklı sonuçlar doğurabileceğine ilişkin temkinli bir değerlendirme gerektirmektedir. Aynı bağlantı biçimi, bağlama ve aktör kapasitesine göre hem risk hem direnç üretmektedir. Bu yönüyle çalışma, Soğuk Savaş sonrası güvenlik düzeninin devlet dışı ve ulusötesi tehditlerle, özellikle kaynağı ile sorumlusu kolayca belirlenemeyen tehditlerle nasıl baş ettiğine ilişkin daha geniş tartışmalarla ilişkilidir. Dijital egemenlik, kritik altyapı kırılganlığı ve müşterek güvenlik tartışmaları farklı alanlara işaret etse de aynı temel soruda kesişmektedir. Bu alanların ortak sorusu, açık bağlantıların hangi koşullarda güvenlik zaafına ve hangi koşullarda direnç kaynağına dönüştüğüdür.

SONUÇ

El Kaide, DEAŞ ve Eş-Şebab karşılaştırması, küresel ağların terörist örgütlere her vakada farklı kanallardan hareket alanı açtığını göstermiştir. El Kaide'de güvenli alan ve sembolik hedefleme, DEAŞ'ta dijital propaganda ve savaş ekonomisi, Eş-Şebab'ta ise yerel koşullar ile küresel cihatçı bağlantıların birleşimi öne çıkmıştır.

Temel bulgu, küresel ağların terörizmi doğrudan üretmediği, fakat erişim, örgütsel beceri ve denetim boşluğu birleştiğinde kapasiteye dönüşüm eşiğini aşarak örgütsel gücü artırdığıdır. İletişim ve altyapı mekanizması propaganda, koordinasyon ve hareketlilik kapasitesini genişletmiş, ekonomik mekanizma kaynak sürekliliğini sağlamış, sosyo-kültürel mekanizma aidiyet ve seferberliği beslemiş, siyasal-ideolojik mekanizma ise egemenlik boşluğu ve meşruiyet iddialarını şekillendirmiştir. Bu mekanizmalar her vakada aynı ağırlıkta işlememiş, karşılaştırmanın açıklayıcı gücü de tam olarak bu ağırlık farklarından doğmuştur. Mekanizmalar

birlikte çalıştığında terörist örgütler daha esnek, daha dayanıklı ve daha geniş etki alanına sahip yapılara dönüşebilmiştir.

Çalışmanın kuramsal katkısı, küresel ağlar kavramını kapasiteye dönüşüm eşiği üzerinden işleyen karşılaştırmalı bir çerçeveye yerleştirmesidir. Çok boyutlu küreselleşme, ağ toplumu, ağ yönetişimi ve silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımları birlikte okunduğunda, terör örgütlerinin ağlardan nasıl yararlandığı daha açık hale gelmektedir. Bu çalışma, silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımını devlet merkezli ağ gücü tartışmasının ötesine taşıyarak terörizm çalışmalarına uyarlamaktadır. Ağ gücü, merkezi bağlantı noktalarını denetleyen devletlerin baskı kapasitesiyle sınırlı değildir. Devlet dışı silahlı aktörler de ağların uç noktalarına erişimi, örgütsel beceri ve denetim boşluğuyla birleştirdiklerinde asimetrik etki yaratabilmektedir. Böylece makale, vaka karşılaştırmasını aşan ve farklı güvenlik alanlarına da taşınabilecek bir kavram önerisi sunmaktadır.

Sınırlılıklar yöntem bölümünde ayrıntılandırılmıştır. Önerilen çerçeve, daha farklı vaka kümeleri, bölgesel karşılaştırmalar ve saha temelli araştırmalarla geliştirilmeye açıktır.

Gelecek araştırmalar için öncelikli alanlardan biri, kapasiteye dönüşüm eşiğinin yapay zeka, platform yönetişimi, kripto varlıklar, insansız hava araçlarının kullanımı ve Sahel merkezli örgütsel kaymalar gibi yeni alanlarda nasıl işlediğinin incelenmesidir. Çerçeve, DEAŞ-Horasan Vilayeti (ISKP), El Kaide bağlantılı Cemaat Nusret el-İslam vel-Müslimin (JNIM) ve Boko Haram gibi örgütler ile aşırı sağ dijital ağlar ve platform temelli radikalleşme süreçleri üzerinde sınanabilir. Platform adları değişse de temel soru korunmaktadır. Örgütün ilgili ağa erişimi, bu erişimi kapasiteye çevirecek örgütsel becerisi ve bu dönüşümü mümkün kılan denetim boşluğu birlikte incelenmelidir.

Sonuç olarak, terörizmle mücadelede temel amaç bağlantıları bütünüyle kapatmak yerine küresel ağların istismar edilebilir noktalarını hukuk, meşruiyet ve toplumsal direnç ilkeleriyle yönetmektir. Bilgi dolaşımı, hareketlilik ve çoğulculuk demokratik toplumları kırılgan hale getirebilmekte, ama doğru yönetildiğinde aynı nitelikler bir güç kaynağına da dönüşebilmektedir. Şeffaf bilgi paylaşımı, sivil dayanışma, uluslararası iş birliği ve hukuki denetim, terör örgütlerinin istismar etmeye çalıştığı bağlantıları toplumların güvenlik ve direnç kapasitesini güçlendiren araçlara dönüştürebilmektedir. Bu nedenle tehdit ve direnç, ağların varlığından değil, aynı bağlantı altyapısının hangi siyasal ve kurumsal koşullarda kapasiteye dönüştürüldüğünden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akıllı, E. (2024). *Artificial intelligence in counterterrorism: Navigating the intersection of security, ethics, and privacy* (Perspective No. 73). Foundation for Political, Economic and Social Research (SETA). https://setav.org/en/assets/uploads/2024/04/P73En.pdf

Anzalone, C. (2013). The Nairobi attack and Al-Shabab's media strategy. *CTC Sentinel*, *6*(10), 1–6.

Arjona, A. (2016). *Rebelocracy: Social order in the Colombian civil war*. Cambridge University Press.

Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (Eds.). (2001). *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*. RAND Corporation.

Bigo, D. (2002). Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease. *Alternatives*, *27*(1_suppl), 63-92.

Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.

Cramer, C. (2006). *Civil war is not a stupid thing: Accounting for violence in developing countries*. Hurst.

Crenshaw, M. (2007). The debate over "new" vs. "old" terrorism. In I. A. Karawan, W. McCormack, & S. E. Reynolds (Eds.), *Values and violence: Intangible aspects of terrorism* (ss. 117-136). Springer.

Cronin, A. K. (2009). *How terrorism ends: Understanding the decline and demise of terrorist campaigns*. Princeton University Press.

della Porta, D. (2013). *Clandestine political violence*. Cambridge University Press.

Drezner, D. W., Farrell, H., & Newman, A. L. (Eds.). (2021). *The uses and abuses of weaponized interdependence*. Brookings Institution Press.

Duyvesteyn, I. (2004). How new is the new terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*, *27*(5), 439-454.

Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, *44*(1), 42-79.

Financial Action Task Force. (2025). *Comprehensive update on terrorist financing risks*. https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Methodsandtrends/comprehensive-update-terrorist-financing-risks-2025.html

Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, *6*(3), 167-191.

George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. MIT Press.

Gerges, F. A. (2016). *ISIS: A history*. Princeton University Press.

Hansen, S. J. (2013). *Al-Shabaab in Somalia: The history and ideology of a militant Islamist group, 2005-2012*. Oxford University Press.

Hegghammer, T. (2010). *Jihad in Saudi Arabia: Violence and pan-Islamism since 1979*. Cambridge University Press.

Held, D., & McGrew, A. (2007). *Globalization/anti-globalization: Beyond the great divide* (2. bs.). Polity.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global transformations: Politics, economics and culture*. Stanford University Press.

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism* (2. bs.). Columbia University Press.

Home Office. (2024, April 22). *Terrorgram added to list of proscribed terrorist organisations*. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/news/terrorgram-added-to-list-of-proscribed-terrorist-organisations

Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.

Institute for Economics & Peace. (2025). *Global Terrorism Index 2025*. https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf

Institute for Economics & Peace. (2026). *Global Terrorism Index 2026: Measuring the impact of terrorism*. https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2026/03/Global-Terrorism-Index-2026-Report.pdf

Kilcullen, D. (2013). *Out of the mountains: The coming age of the urban guerrilla*. Oxford University Press.

Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton University Press.

Laqueur, W. (1999). *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction*. Oxford University Press.

Mampilly, Z. C. (2011). *Rebel rulers: Insurgent governance and civilian life during war*. Cornell University Press.

McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of contention*. Cambridge University Press.

McCants, W. (2015). *The ISIS apocalypse: The history, strategy, and doomsday vision of the Islamic State*. St. Martin's Press.

Menkhaus, K. (2007). Governance without government in Somalia: Spoilers, state building, and the politics of coping. *International Security*, *31*(3), 74-106.

Nacos, B. L. (2016). *Mass-mediated terrorism: Mainstream and digital media in terrorism and counterterrorism* (3. bs.). Rowman & Littlefield.

Naím, M. (2003). The five wars of globalization. *Foreign Policy*, *134*, 28-37. https://foreignpolicy.com/2009/11/03/five-wars-of-globalization/

Naím, M. (2005). *Illicit: How smugglers, traffickers, and copycats are hijacking the global economy*. Doubleday.

National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States. (2004). *The 9/11 Commission report*. https://911commission.gov/report/

Neumann, P. R. (2016). *Radicalized: New jihadists and the threat to the West*. I.B. Tauris.

Ragin, C. C. (2008). *Redesigning social inquiry: Fuzzy sets and beyond*. University of Chicago Press.

Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism. In A. K. Cronin & J. M. Ludes (Eds.), *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy* (ss. 46-73). Georgetown University Press.

Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton.

Rotberg, R. I. (Ed.). (2003). *State failure and state weakness in a time of terror*. Brookings Institution Press.

Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The search for a new ummah*. Columbia University Press.

Sageman, M. (2008). *Leaderless jihad: Terror networks in the twenty-first century*. University of Pennsylvania Press.

Schmid, A. P. (Ed.). (2011). *The Routledge handbook of terrorism research*. Routledge.

Slaughter, A.-M. (2004). *A new world order*. Princeton University Press.

Slaughter, A.-M. (2017). *The chessboard and the web: Strategies of connection in a networked world*. Yale University Press.

Stern, J., & Berger, J. M. (2015). *ISIS: The state of terror*. Ecco.

The White House. (2011, May 2). *Readout of the President's phone calls on the death of Osama bin Laden*. https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/02/readout-presidents-phone-calls-death-osama-bin-laden/

Tooze, A. (2021). *Shutdown: How COVID shook the world economy*. Viking.

U.S. Department of Justice. (2009, 23 Kasım). *Terror charges unsealed in Minneapolis against eight men, Justice Department announces*. https://www.justice.gov/archives/opa/pr/terror-charges-unsealed-minneapolis-against-eight-men-justice-department-announces

U.S. Department of State. (2020). *Country reports on terrorism 2019*. https://2017-2021.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019/

United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee. (2022). *Countering the use of new and emerging technologies for terrorist purposes*. https://www.un.org/securitycouncil/ctc/content/countering-use-new-and-emerging-technologies-terrorist-purposes

United Nations Security Council. (2012). *Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2002 (2011) (S/2012/544)*. United Nations. https://digitallibrary.un.org/record/731449/files/S_2012_544-EN.pdf

United Nations Security Council. (2014). *Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2111 (2013): Somalia (S/2014/726)*. United Nations. https://digitallibrary.un.org/record/781898

United Nations Security Council. (2015). *Resolution 2199*. https://undocs.org/S/RES/2199(2015)

United Nations Security Council. (2025). *Thirty-sixth report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution 2734 (2024) concerning ISIL (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals and entities (S/2025/482)*. https://digitallibrary.un.org/record/4086112?ln=en&v=pdf

United Nations Security Council. (2026). *Thirty-seventh report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution 2734 (2024) concerning ISIL (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals and entities* (S/2026/44). https://documents.un.org/api/symbol/access?l=en&s=S%2F2026%2F44&t=pdf

Walt, S. M. (2019). The end of hubris. *Foreign Affairs*, *98*(3), 26-35.

Weine, S., Horgan, J., Robertson, C., Loue, S., Mohamed, A., & Noor, S. (2009). Community and family approaches to combating the radicalization and recruitment of Somali-American youth and young adults: A psychosocial perspective. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, *2*(3), 181-200. https://doi.org/10.1080/17467581003586897

Weinstein, J. M. (2007). *Inside rebellion: The politics of insurgent violence*. Cambridge University Press.

Weiss, M., & Hassan, H. (2015). *ISIS: Inside the army of terror*. Regan Arts.

Whittaker, J., Looney, S., Reed, A., & Votta, F. (2021). Recommender systems and the amplification of extremist content. *Internet Policy Review*, *10*(2). https://doi.org/10.14763/2021.2.1565

World Bank. (2018, 13 Eylül). *Somalia economic update: Rapid growth in mobile money*. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/13/somalia-economic-update-rapid-growth-in-mobile-money

Wright, L. (2006). *The looming tower: Al-Qaeda and the road to 9/11*. Knopf.

Zelin, A. Y. (2015). Picture or it didn't happen: A snapshot of the Islamic State's official media output. *Perspectives on Terrorism*, *9*(4), 85-97.

EXTENDED ABSTRACT

Background

Current debates on globalization increasingly emphasize fragmentation, selective openness, and the political use of cross-border infrastructures. This article starts from the idea that global networks do not simply disappear when liberal globalization weakens. Transport systems, financial channels, diaspora ties, digital platforms, informal markets, and conflict zones continue to connect distant actors. These connections can also be exploited by violent organizations. International terrorism is better understood as a form of political violence whose organization, circulation, and impact are shaped by networked environments, rather than merely as a series of cross-border attacks.

Purpose

The article asks through which mechanisms global networks reshape international terrorism. The main argument is that global networks do not produce terrorism directly. They increase terrorist capacity only when three conditions occur together. The article conceptualizes this point as the capacity-conversion threshold. An organization must have access to a relevant network, possess the organizational skill to turn that access into resources, mobility, visibility, or coordination, and operate where gaps exist in the oversight capacity of states or international institutions. The article therefore moves beyond the general claim that globalization affects terrorism and focuses on the specific conditions under which networks become capacity-producing environments.

Method

The study is designed as a comparative case analysis. Following George and Bennett's structured, focused comparison, it asks the same set of analytical questions of each case while keeping the analysis tied to the article's main research problem. It does not conduct formal social network analysis. Instead, it traces how meso-level mechanisms combine across three cases. Al-Qaeda, ISIS, and Al-Shabaab are selected because they represent different historical and organizational configurations of network use. Al-Qaeda illustrates how global networks operated before the full expansion of social media. ISIS represents the combination of territorial control, digital propaganda, and war economy. Al-Shabaab broadens the comparison beyond Western-centered cases and shows how local state fragility, diaspora ties, mobile money, and regional illicit markets can be connected to a global jihadist frame. The cases cover 1996–2011 for Al-Qaeda, 2013–2019 for ISIS, and 2006–2024 for Al-Shabaab. Period boundaries follow phases of organizational transformation rather than calendar symmetry. Each mechanism is coded as strong, moderate, or weak. The capacity-conversion threshold is assessed separately for each mechanism and is binary. The code also reflects whether the resulting capacity is transformative or merely sustaining. A moderate code therefore arises either when one condition is limited or when the threshold is crossed but capacity remains sustaining.

Findings

The comparison shows that the mechanisms operate with different intensity across the three cases. In Al-Qaeda, the strongest effects appear in the combination of safe haven, international mobility, symbolic targeting, and global media visibility. The 11 September attacks demonstrate that networked vulnerability is not only a digital phenomenon. In ISIS, digital propaganda, foreign fighter flows, war economy, and claims to sovereignty reinforce one another. The loss of territorial control does not end the network logic, because the organization and its affiliates can adapt their communication and mobilization strategies across platforms and regions. In Al-Shabaab, the decisive pattern is the interaction between a crisis of state authority, coercive local

revenue collection, diaspora connections, mobile money, and regional illicit trade. These findings suggest that terrorist capacity emerges when the capacity-conversion threshold is crossed, not from any single technological, economic, or ideological factor. Because all three cases belong to the broader transnational jihadist organizational field, the findings remain limited to this set of organizations. Their extension to other ideological families is a hypothesis rather than a finding.

Conclusion

For terrorism studies, the main contribution lies in treating global networks as a comparative explanatory model rather than as a general background condition. The article advances the concept of the capacity-conversion threshold and adapts weaponized interdependence to non-state armed actors. Terrorist organizations do not control central network nodes in the way states do. They more often exploit network endpoints, weakly monitored connection points, and regulatory gaps. Counterterrorism is likely to be more effective when it focuses on exploitable points within networks rather than on the unrealistic goal of closing connections altogether. The deeper point is that the same connective infrastructure can produce threat in one setting and resilience in another.